Certificate Of Participation

This certificate is proudly presented to

Lect. Dr. Süleyman KILIÇ

attended the 4th World Youth Studies Congress
held on November 12-13, 2024 / Roma, Italy
organised by IKSAD Institute
with an oral presentation entitled

THE FIRST OF THE BASRA SCHOOL OF QIRĀAT THE TĀBIĪN GENERATION

PROF. GERMAN MARTINEZ PRATZ
ORGANIZING COMMITTEE

4th World YOUTH Studies Congress

www.worldyouthconference.org

NOVEMBER 12-13, 2024 Roma, Italy

4th World YOUTH Studies Congress

EDITOR
Dr. Cemal Kalkan

ISBN:978-625-367-951-4

WORLD YOUTH STUDIES CONGRESS-IV

November 12-13, 2024, Roma, ITALY

EDITOR

Dr. Cemal Kalkan

All rights of this book belong to

IKSAD Publishing House Authors are responsible both ethically and jurisdically

IKSAD Publications - 2024©

Issued: 26.11.2024

PROCEEDINGS BOOK

ISBN: 978-625-367-951-4

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

WORLD YOUTH STUDIES CONGRESS-IV

DATE AND PLACE

November 12-13, 2024, Roma, ITALY

ORGANIZATION

IKSAD INSTITUTE

EDITOR

Dr. Cemal Kalkan

COORDINATOR

Samet KUŞKIRAN

PARTICIPANTS COUNTRY (12 countries)

TÜRKİYE, CANADA, INDIA, AZERBAIJAN, KAZAKHSTAN, VIETNAM, ROMANIA, POLAND, PAKISTAN, INDONESIA, LEBANON, ALBANIA

Total Accepted Article: 57

Total Rejected Papers: 16

Accepted Article (Türkiye): 27

Accepted Article (Other Countries): 30

ISBN: 978-625-367-951-4

20.11.2024

REF: Akademik Teşvik

İlgili makama;

4. Uluslararası Dünya Gençlik Çalışmaları Kongresi, 11-13 Kasım 2024 tarihleri arasında Roma, İtalya'da 12 farklı ülkenin (Türkiye 27 bildiri- Diğer ülkeler 30 bildiri) akademisyen/araştırmacılarının katılımıyla gerçekleşmiştir

Kongre 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır." değişikliğine uygun düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz edilir,

Saygılarımla

PROF. GERMAN MARTINEZ PRATZ
ORGANIZING COMMITTEE

T.C.
Ankara Valiliği
Uluslararası Yayıncılar Derneği

Konu : Uluslararası Kongre
Sayı : 1

15 Ocak 2024

İLGİLİ KİŞİYE/KURUMA

Ankara Valiliği'nin 06.141.030 tescil numarası ile Tüzel Kişiliğe haiz olarak *Bilimsel Araştırmalar ve Uluslararası Akademik Yayıncılık* alanında faaliyet gösteren derneğimizin 10 Ocak 2024 tarihinde Uluslararası Kongre ve Sempozyumlar Düzenlenmesi gündemi ile toplanan Yönetim Kurulunca 1 sayılı karar alınmış ve bu kararla "4. Uluslararası Gençlik Çalışmaları Kongresi" düzenlenmesi oy birliği ile kabul edilmiştir. Kongreye ilişkin görevlendirme ve ayrıntılar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Bilgi ve gereği rica olunur

Dr. Mustafa Latif EMEK
Genel Başkan

Etkinlik Adı	4. Uluslararası Gençlik Çalışmaları Kongresi
Tarihi ve Yeri	12-13 Kasım 2024, Roma-İtalya
Niteliği	Uluslararası
Kongre Başkanı	Prof. Dr. German Pratz Martinez
Kongre web sitesi	https://www.worldyouthconference.org/
Düzenleme Kurulu Üyeleri	Prof. Dr. German Pratz MARTINEZ Prof. MS. Guilherme Alves GRUBERTT Prof. Dr. Osman ERKMEN Prof. Dr. Naif HADDAD Prof. Dr. Viktor SITKAR Doç. Dr. Hüseyin ERİŞ, Harran Üniversitesi Dr. Ophelia IVANOVA KANELYA

ULUSLARARASI YAYINCILAR DERNEĞİ
T.C.
Ankara Valiliği
İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü
Kütük Numarası
06.141.030

ORGANIZING COMMITTEE

PROF. GERMAN MARTINEZ PRATZ
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco

PROF. MS. GUILHERME ALVES GRUBERTT
Instituto Federal de Educação, Ciência e Tecnologia de Mato Grosso do Sul
Physical Education

PROF. DR. OSMAN ERKMEN
Organizing Committee Member
Istanbul Arel University, Head of Nutrition and Dietetic Department

ASSOC. PROF. DR. HUSEYİN ERİŞ
Harran University

PROF. DR. NAIF HADDAD
Acting President of the American University of Madaba (AUM),
Dean of the Faculty of Architecture and Design & Dean of Scientific Research and Graduate Studies at the American University of Madaba (AUM)

ASST. PROF. DR. OPHELIA IVANOVA KANEVA
Plovdiv University "Paisii Hilendarski", Management of Education

PROF. DR. FUAD HACIYEV
3rd Congress President
Rector of Azerbaijan State Academy of Physical Education And Sport

PROF. DR. AYLİN GÖRGÜN BARAN
2nd Congress President
Hacettepe University, Youth Studies Research and Application Center

PROF. DR. VIKTOR SITKAR
Ternopil national pedagogical university
Associate Professor at the Department of Developmental Psychology and Counseling (Faculty of Pedagogics and Psychology

SCIENTIFIC ADVISORY COMMITTEE

Prof. Dr. German M. PRATZ
Universidad Juárez Autónoma de Tabasco

Prof. Dr. Bakhtiyar RUSTEMOV
Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport

Prof. Dr. Naif HADDAD
American University of Madaba

Prof. Dr. Aylin Görgün BARAN
Hacettepe University

Prof. Ms. Guilherme Alves GRUBERTT
Ciência e Tecnologia de Mato Grosso do Sul Physical Education

Prof. Dr. Samir LADACI
Polytechnic School National Polytechnic School of Constantine

Prof. Dr. Viktor SITKAR
Ternopil national pedagogical university

Prof. Mohamed JEMNI
The Arab League Educational, Cultural and Scientific Organization

Prof. Dr. Robert REPNIK
Director of the Slovenian Research Agency, Slovenia

Prof. Dr. Roopali SHARMA
Amity University of India

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Emin KALGI
Ardahan University

Assoc. Prof. Dr. Naila KELENTERLI
Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport

SCIENTIFIC ADVISORY COMMITTEE

Dr. Hulya BERKTAS
İnönü University

Dr. Gainiya TAZHINA
University of International Business

Dr. Prachi V. MOTIYANI
Gujarat University School of Law

Dr. Şinasi TEK
Hacettepe University

Dr. Charu DUREJA
Rayat College of Law, Panjab University

Aryan DHAWAN
Rayat College Of Law

Ms. Spriha MUKHERE
Amity University

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to attend a meeting online, login via **https://zoom.us/join** site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,
exp. H-1, Kaan Yetilmezsoy

Participants Countries (12)

Türkiye, Canada, India, Azerbaijan, Kazakhstan, Vietnam, Romania, Poland, Pakistan, Indonesia, Lebanon, Albania

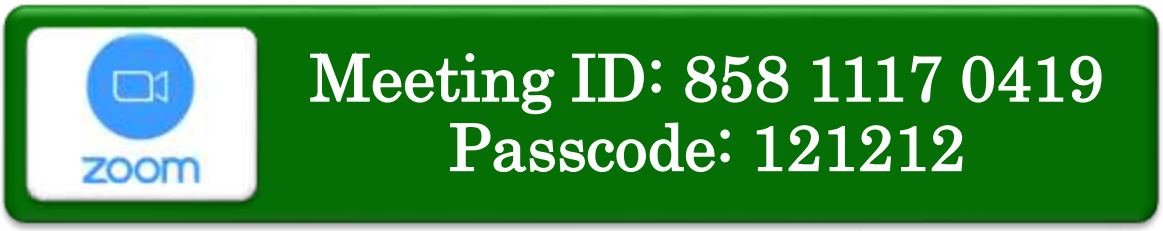

12.11.2024 | HALL-1

Roma Local Time: 08:00–10:00

Ankara Local Time: 10:00–12:00

MODERATOR: Dr. Lect. Yasemin ÖZEL

Authors	Affiliation	Presentation title
Dr. Lect. Yasemin ÖZEL	*Kastamonu University TÜRKİYE*	CRISIS INTERVENTION STRATEGIES IN YOUTH: INTEGRATED APPROACHES OF PSYCHIATRIC NURSING AND FAMILY COUNSELING
Dr. Lect. Yasemin ÖZEL	*Kastamonu University TÜRKİYE*	FAMILY-BASED APPROACHES TO PREVENT PSYCHIATRIC DISORDERS IN YOUTH
Selinay ERGENÇ	*Ankara Yıldırım Beyazıt University TÜRKİYE*	WAR IN UKRAINE: REFUGEE PROBLEM AND YOUTH
Dr. Ayşegül İHSAN **Naz OĞUZ**	*Selçuk University TÜRKİYE* *Private Maral Anatolian High School, İzmir, TÜRKİYE*	THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION AND THE IMPACT ON YOUTH
Dr. Rejhan RAHMAN	Harran University TÜRKİYE	THE POLITICAL IMPLICATIONS OF ALBANIA'S TRANSITION TO DEMOCRACY
Lect. Dr. Süleyman KILIÇ	*Selçuk University TÜRKİYE*	YA'QUB AND YAZĪDĪ, THE YOUTH OF THE BASRA SCHOOL OF QIRAAT
Lect. Dr. Süleyman KILIÇ	*Selçuk University TÜRKİYE*	THE FIRST OF THE BASRA SCHOOL OF QIRĀAT THE TĀBIĪN GENERATION

(All speakers required to be connected to the session 10 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.

CONTENTS

AUTHOR	TITLE	No
On Ngoc Yen Nhi	THE EVOLUTION OF LANDSCAPE ARCHITECTURE: GREEN SPACES AND GARDENS IN WESTERN-INFLUENCED CITIES OF HO CHI MINH CITY-VIETNAM	1
On Ngoc Yen Nhi	THE INFLUENCE OF FRENCH NEOCLASSICAL ARCHITECTURE ON CONTEMPORARY BUILDING DEVELOPMENTS IN HO CHI MINH CITY, VIETNAM	9
Aishwarya. G Anita. S Elakkiya. K Ezhilarasi. H M. Meena	YOUTH AND CRIMINAL BEHAVIOUR	20
NGUYỄN THỊ BÍCH VÂN	VASTA STONE IN THE CONTEXT OF VIETNAMESE DESIGN AND SUSTAINABILITY TRENDS	21
NGUYỄN THỊ BÍCH VÂN	MECHANICAL PROPERTIES AND POTENTIAL APPLICATIONS OF BAMBOO IN MODERN INTERIOR ARCHITECTURE	27
Irina-Ana DROBOT	THE ROLE OF SCIENCE FICTION IN OUR PASSAGE FROM CHILDHOOD TO ADULTHOOD	35
Lam Le Thanh	APPLICATION OF CONNECTIVISM THEORY IN TEACHING THE COURSE "DESIGN CONCEPT MAKING AND COMMUNICATION" IN THE DIGITAL TRANSFORMATION ERA	42
Marzhan Turepashovna Otynchiyeva	LANGUAGE UNITS RELATED TO ANIMALS IN CUSTOMS REPRESENTATION	46
K.R.Padma K.R.Don	STUDENTS MENTAL HEALTH STRENGTHENED AS A RESULT OF ONLINE TRANSFORMATION, ESPECIALLY DURING THE PANDEMIC	51
K.R.Padma K.R.Don	APPROACHES FOR PROMOTING TEENAGER NUTRITIONAL AND FOOD KNOWLEDGE	52
Mustafa Cevat ATALAY	INTERACTIONS BETWEEN THE EAST AND THE WEST IN BRICE MARDEN'S ART: A STUDY ON MINIMALISM, CALLIGRAPHY AND ABSTRACTION	53
Mustafa Cevat ATALAY	"PRE-GEST" AND UNCONSCIOUS REFLECTIONS IN THE ART OF PAINTER HENRI MICHAUX	61
Egehan Özkan ALAKAŞ Seray Kağıtçı CANDAN	THE MEDIATING ROLE OF DIGITAL LEADERSHIP ON CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PERCEPTIONS, BRAND EQUITY, AND BRAND REPUTATION: A THEORETICAL FRAMEWORK	70
Dilek ÜNÜGÜR ÇALIŞKAN	ABLEISM, IDEOLOGY AND YOUTH IN DORIS LESSING'S THE FIFTH CHILD	72
Sanjaya Kumar Sahoo	PARTICIPATION OF YOUTH IN ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS: A CRITICAL ANALYSIS IN INDIA	73
Goonel VALIYEVA Elmira PANAKHOVA Laman ABBASOVA	NEW DATA OF EFFERENT CONTROL OF THE RETINA`S PERCEPTIVE FUNCTIONS	74

Manal Ahmad Rabih Nabhan	YOUTH AWARENESS OF THE LANGUAGE OF ADVERTISING: AN EDUCATION INTERVENTION DEPICTING LEBANESE STUDENTS	75
Pınar BAĞÇELİ KAHRAMAN Elvan ŞAHİN ZETEROĞLU Meral TANER DERMAN	PRESCHOOL TEACHER CANDIDATES' GENDER PERCEPTIONS AND METAPHORICAL PERSPECTIVES ON THE CONCEPTS OF WOMAN AND MAN	90
J. Yusuf S.M. Sapuan	MERGING SUSTAINABLE DESIGN WITH ECO-FRIENDLY MATERIALS TO EMPOWER YOUTH FOR A GREENER FUTURE	92
MA. Lam Le Thanh	SUSTAINABLE MATERIALS IN OFFICE INTERIOR DESIGN IN HO CHI MINH CITY	93
Ece KOZOL Yasin AFŞİN Başak TURAN İÇKE	UNDERSTANDING THE RELATIONSHIP BETWEEN FINANCIAL LITERACY AND FUTURE CONCERNS AMONG UNIVERSITY STUDENTS: EVIDENCE FROM TURKEY	97
Laman ABBASOVA Elmira PANAKHOVA Goonel VALIYEVA Sabina AKHMEDOVA	CURCUMA LONGA AND GINKGO BILOBA REHABILITATION EFFECTS ON ALZHEIMER DISEASE EXPERIMENTAL ANALOGUE	99
Sami BAYRAKCI	YOUNG SUFI PIONEERS: YOUTH IN THE PATH OF SUFISM DURING THE FIRST THREE CENTURIES OF THE HIJRI	101
Fatjona Hysi Eglantina Dervishi Lule Berhami	THE RELATIONSHIP BETWEEN BODY IMAGE, PEER INFLUENCE, AND SELFESTEEM OF ADOLESCENTS	103
An NguyenThiTam	POST-COVID19 INTERIOR DESIGN TRENDS FOR COFFEE SHOPS IN HO CHI MINH CITY, VIETNAM	118
An NguyenThiTam	THE INFLUENCES OF INTERIOR DESIGN OF UNIVERSITY SPACE ON STUDENT'S LEARNING OUTCOMES	119
Rejhan RAHMAN	THE POLITICAL IMPLICATIONS OF ALBANIA'S TRANSITION TO DEMOCRACY	126
İrem KÖSE	MIDDLE-CLASS WHITE COLLARS IN THE AGE OF CRISES	128
Aslıhan ÖZTÜRK ÇETİN Gamze TEMİZ	CANCER AWARENESS IN YOUTH	130
Cemal KALKAN	EVALUATION OF FINANCIAL LITERACY AMONG YOUTH AND MUTUAL FUNDS FROM AN ISLAMIC LAW PERSPECTIVE	134
Saleha Bibi Najam Us Sahar	TRANSITION RELATED SENSORY ISSUES OF ADOLESCENTS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS: MENTAL HEALTH EXPERT'S PERSPECTIVE	142
Agatha Cryssandra Pigesia Abigael Santi Junita Loho Anthonia Velona Latumapina	CREATING A HARMONIOUS SCHOOL ENVIRONMENT: THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CULTURE AND CHRISTIAN RELIGIOUS EDUCATION MANAGEMENT	143
Yasemin ÖZEL	CRISIS INTERVENTION STRATEGIES IN YOUTH: INTEGRATED APPROACHES OF PSYCHIATRIC NURSING AND FAMILY COUNSELING	144
Ajin. S, Dharun. B M. Meena	EDUCATION AND YOUTH	154

Hüseyin GÖKALP	EMPOWERING YOUTH IN EARLY ISLAM: THE LEADERSHIP AND LEGACY OF YOUNG COMPANIONS DURING THE PROPHET'S ERA	155
Pınar KOÇLARDAN Z. Hafsa ÖZDEMİR Gamze ÖZMERTYURT	EVALUATION OF THE ROLE OF ARCHITECTURAL EDUCATION IN SHAPING THE PERCEPTION OF CULTURAL HERITAGE OF YOUNG GENERATION	156
Pınar KOÇLARDAN Zülbiye Hafsa ÖZDEMİR Gamze ÖZMERTYURT	EVALUATION OF THE ROLE OF ARCHITECTURAL EDUCATION IN SHAPING ARCHITECTURAL STUDENTS' PERCEPTION OF CULTURAL HERITAGE	167
Yasemin ÖZEL	FAMILY-BASED APPROACHES TO PREVENT PSYCHIATRIC DISORDERS IN YOUTH	169
Shafiga İbrahimova Gulnar Atakishiyeva Irada Shikhaliyeva Nurana Gurbanova	ANTIBACTERIAL ACTIVITY ESTIMATION OF 2-(4-CHLOROPHENYL)-4-PHENYLTETRAHYDROPYRIDAZINE-3(2H)-ONE	176
Shafiga İbrahimova Gulnar Atakishiyeva Abel Maharramov Ayten Qajar	2-(4-CHLOROPHENYL)-4-PHENYLTETRAHYDROPYRIDAZINE-3(2H)-ONE AS A PREDICTED INHIBITOR AGAINST VIRAL PROTEINS	177
ANJITHA. A B. RAJENDRAN	KOZHIKODE'S TOURISM TRANSFORMATION: THE IMPACT OF YOUTH INITIATIVES	178
Ertuğrul HATİPOĞLU İbrahim YÜCEL	INVESTIGATION OF UNIVERSITY STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS ANIMAL RIGHTS IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES	179
Lal Mani Pokhrel Seema Ghanghas	PERCEPTION TOWARDS E-COMMERCE AMONG THE YOUTH OF DANG, NEPAL	181
Wiktoria PIETRZAK Anna KOPICZKO	DETERMINANTS OF BONE MINERALIZATION IN GYMNASTIC SPORTS - A SYSTEMATIC REVIEW	182
M. Raşit AKPINAR	ON THE TRANSIENCE OF THE BOUNDARIES OF LAW	184
Elvan Gökçen Merve Gökçen	EVALUATION OF THE ATTAINMENT LEVEL OF THE FAMILY EDUCATION COURSE IN THE CHILD DEVELOPMENT PROGRAM	194
Selinay ERGENÇ	WAR IN UKRAINE: REFUGEE PROBLEM AND YOUTH	195
Saleha Bibi Najam Us Sahar	TRANSITION RELATED SENSORY ISSUES OF ADOLESCENTS WITH AUTIM SPECTRUM DISORDERS: MENTAL HEALTH EXPERT'S PERSPECTIVE	203
Dharun V Ezhil Nilavan E Dayanidhi P Gokul M M.Meena	SPORTZ AND YOUTH	204
Furkan Çakır	ACADEMIC WRITING TECHNIQUES IN A FIQH AL-HADITH WORK: SOME REFLECTIONS ON ACADEMIC WRITING BASED ON TAHĀWĪ'S SHARḤ MEANIL ASĀR	205
Süleyman KILIÇ	THE FIRST OF THE BASRA SCHOOL OF QIRĀAT THE TĀBIĪN GENERATION	211
Süleyman KILIÇ	YA'QUB AND YAZĪDĪ, THE YOUTH OF THE BASRA SCHOOL OF QIRAAT	231
Osman Zahid ÇİFÇİ	A DIFFERENT PERSPECTIVE ON TYPES OF KNOWLEDGE	251

Aslıhan ÖZTÜRK ÇETİN Gamze TEMİZ	THE IMPORTANCE OF BREAST SELF EXAMINATION (BSE) IN YOUTH	259
Aysegul IHSAN Naz OGUZ	THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION AND THE IMPACT ON YOUTH	263
Niranjan Kumar N M.Meena	YOUTH AND DEVELOPMENT	271
Gülçin SAĞIR KESKİN	YOUTH AND SOCIAL DISRUPTIONS: A SOCIOLOGICAL EXAMINATION OF MARGINALIZATION, RADICALIZATION AND EXCLUSION CYCLES	272
Ananda Majumdar	UNLOCKING THE POWER OF YOUTH: EMBRACING A MINDFUL MINDSET	273
Hasan UÇAR	THE PROBLEM OF SEXUAL IDENTITY IN HODA BARAKÂT'S NOVELS: THE STONE OF LAUGHTER'S MAIN CHARACTER YOUNG KHALIL	279

THE FIRST OF THE BASRA SCHOOL OF QIRĀAT THE TĀBIĪN GENERATION

Bu çalışma Doç. Dr. Recep Koyuncu danışmanlığında 2 Ağustos 2024 tarihinde tamamladığımız Basra Kıraat Ekolü: Oluşum Temsilciler ve Metodoloji başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Öğretim Görevlisi Dr. Süleyman KILIÇ

Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı

0000-0002-8106-617X

ABSTRACT

Introduction and Purpose: Personalities who grew up in the city of Basra or settled there later and played an active or passive role in the formation of the Basra school of Qiraʿa are the subject of this study. Abū Mūsā al-Ashʿarī (d. 42/662-663), who was appointed as the first governor of Basra, taught the Qurʾān in the Basra Mosque for many years in addition to his official duties and contributed directly or indirectly to the training of those who were authoritative in the science of Ḳırāʾ in the tābiīn period. The tābiīn scholars of Basra, who occupied an important position in the history of Islam, carried out important works in the fields of ḳırāat and grammar. These ḳırāat scholars also learned the peculiarities of the Arabic language and established the first rules.

Methods: The scope of our study is to identify who were the competent ḳırāat scholars of this period and to present information about their ḳırāat. The contributions of each of these individuals to the science of ḳırāat are found through the study of classical works. The article is a case study based on the qualitative research method of "literature review." Classical and modern documents that provide general or specific information on the subject were analyzed.

Results: The ḳırāat characteristics of the imams of Qiraat from Basra, whose ḳırāat has survived to the present day, are beyond the scope of this study. Information about the scholars whose Ḳırāat has not been preserved in any form of recitation and their lives is given in brief. The early scholars of the Basra school of ḳırāat carried out important work for the preservation of the Qurʾānic wording and ḳırāat. These scholars transmitted the Qurʾānic ḳurāʾat to their generation as they had received it from their predecessors.

Key Words: Qur'an, School of Qirāat, Tābiīn, Basra

ÖZET

Giriş ve Amaç: Basra şehrinde yetişen veya daha sonra Basra'ya yerleşen ve Basra kıraat ekolünün oluşumunda aktif veya pasif rol oynayan şahsiyetler bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Basra'ya ilk vali olarak atanan Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-663), resmî görevlerinin yanı sıra Basra Camii'nde uzun yıllar Kur'ân okutmuş ve tâbiîn döneminde kıraat ilminde otorite olan kişilerin yetişmesine doğrudan veya dolaylı olarak katkı sağlamıştır. İslam tarihinde önemli bir yere sahip olan Basralı tâbiîn âlimleri, kıraat ve nahiv alanlarında önemli çalışmalar yapmışlardır. Bu kıraat âlimleri aynı zamanda Arap dilinin özelliklerini öğrenmiş ve ilk kurallarını koymuşlardır. Yöntemler: Çalışmamızın kapsamı, dönemin yetkin kıraat âlimlerinin kimler olduğunu tespit etmek ve onların kıraatleri hakkında bilgi sunmaktır. Bu kişilerin her birinin ḳıraat

ilmine katkıları klasik eserlerin incelenmesi yoluyla tespit edilmiştir. Makale, nitel araştırma yöntemi olan "literatür taramasına" dayalı bir durum çalışmasıdır. Konu hakkında genel veya özel bilgi veren klasik ve modern belgeler analiz edilmiştir. Sonuçlar: Kıraatleri günümüze kadar ulaşan Basralı kıraat imamlarının kıraat özellikleri bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Ḳırâatı günümüze ulaşmayan âlimler ve hayatları hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Basra kıraat ekolünün ilk âlimleri, Kur'an lafızlarının ve kıraatinin korunması için önemli çalışmalar yapmışlardır. Bu âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'i seleflerinden aldıkları gibi kendi nesillerine aktarmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kıraat Okulu, Tâbiîn, Basra

GİRİŞ

Hz. Ömer hilafet makamına gelmeden önce Irak'taki Fars orduları, Müslümanların elinde bulunan bölgelere saldırılar düzenlemişlerdir. Müṯennā b. Ḥāriṯe (ö. 15/636) ve askerleri Sāsānīlere karşı koyup onlarla savaşmışlardır. Fakat Müṯennā, ordusundan kat kat fazla olan Farslılara karşı Medine'den yardım isteğinde bulunmuştur. Son günlerini yaşayan Hz. Ebū Bekir'in (ö. 13/634) emri üzerine hilafet makamına gelen Hz. Ömer, merhum halifenin tavsiyesi üzerine yardım orduları gönderme kararı vermiş ve böylece İran fetih harekâtı başlamıştır.[117] Hicri 14, miladi 638 yılında Sa'd b. Ebī Vakkās (ö. 55/675) komutasında yer alan ʿUtbe b. Ġazvān, İran fetihleri sırasında Müslümanların kışı geçirebilecekleri, savaştan döndüklerinde toplanıp dinlenebilecekleri ve yaşam alanı için uygun bir yer bulma emrini Hz. Ömer'den almıştır.[118] Daha sonra Basra'yı askerî bir üs olarak uygun olduğunu tespit eden ʿUtbe b. Ġazvān, şehrin kuruluşu için barınaklar yaptırmıştır.[119] Bu şekilde temelleri atılan şehir Irak ve İran fetihlerinin önemli bir harekât merkezi hâline gelmiştir.

İslam tarihinde önemli bir yer işgal eden Basra tābiīn[120] âlimleri[121] ḳırāat ve nahiv adına önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu ḳırāat âlimleri ayrıca Arap dilinin özelliklerini öğrenmişler ve ilk kaideleri vaz etmişlerdir. Sahabe dönemine kıyasla laḥn problemiyle karşılaştıkları için Arap dili kurallarına daha fazla özen gösterip çeşitli eserler telif etmişlerdir. Çöllere yolculuk yaparak katıksız bedevi Araplardan, dilin kullanımına ait örneklerin peşine düşmüşler ve nahiv ilminin ilk kurucuları arasında yerini almışlardır. Onları nahiv kaidelerini belirlemeye teşvik eden temel etken; gitgide artan ve dili bozan laḥn sorununun Kur'an ḳırāatine tehlike oluşturma endişesidir. Çünkü Kur'an dili Arapçadır.[122] İhtilafların çoğaldığı zabtın azaldığı bir dönemden bahseden İbnü'l-Cezerī (ö. 833/1429) şöyle demektedir: *"Bu esnada ümmetin cesur yürekli âlimleri ve imamları, güçlerinin yetebildiği kadar çalıştılar. Doğru ile yanlışın arasını ayırdılar. Harfleri ve ḳırāatleri toplayıp, vecihleri ve rivayetleri nispet ettiler. Meşhur ile şaz ḳırāatleri, sahih ile fezz (tek kalan) ḳırāatlerin arasını vaz ettikleri/koydukları/belirledikleri usullere göre ayırdılar."*[123]

---

[117] Zehebī, *Siyer*, "Siyeru Ḫulefā-i Rāşidīn" 102-106.
[118] İbnü'l-Cevzī, *el-Muntaẓam*, 4:180.
[119] İbnü'l-Cevzī, 4:181.
[120] "İnsanların en hayırlısı benim asrım (daki ashabım)dır. Sonra onlara yakın olan (tābiīn)lerdir. Sonra da onlara yakın olan (tebe-i tābiīn)lerdir." Buḫārī, *Cāmiʿu'ṣ-Ṣaḥīḥ*, kit. "Fedāilu'ṣ-Ṣahābe", 1 (No. 3651); Müslim, *Cāmiʿu'ṣ-Ṣaḥīḥ*, kit. "Fedāilü'l-Aṣḥāb", 210-214.
[121] Tābiīn: Sahabeyi gören Müslümanlara veilen isimdir. Tābiīn'i görenlere de Tebeu't-tābiīn denilmiştir. Hicri 181/797 tarihinde vefat eden Ḫalef b. Ḫalife, en son vefat eden tābiī sayılmaktadır. Ḫalef, Mekke'de ölen en son sahabi Ebu'ṭ-Ṭufeyl ʿĀmir b. Vāsıle'yi (ö.110/728) görmüştür. Buna dayanarak tābiīn asrının 181/797'de son bulduğu söylenmektedir. Hz. Peygamber'in vefat yılı olan 10/632 tarihiyle, 181/797 yılında vefat eden en son tābii arasında bu durumda 165 yıllık tābiī süreci yaşanmış olmaktadır. Fakat tābiīn neslinin genelinin yaşadığı zaman dilimi göz önüne alınarak, bu sürenin yetmiş yıl olduğu da söylenmiştir. Avcı, "Tābiīn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri", 156.
[122] Yusuf Suresi, 12:2. (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْءٰناً عَرَبِياً لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ) Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.
[123] İbnü'l-Cezerī, *en-Neşr*, 1:124.

Bu dönemde Basra ḳırāat ekolünün oluşumunu sağlayan meşhur imamlar: ʿĀmir b. Abdilḳays (ö. 55/675), Muʿāz b. Ḥāris (ö. 63/682), Naṣr b. ʿĀṣım (ö. 89/708), Yaḥyā b. Yaʿmer (ö. 89/708), Ebü'l-ʿĀliye er-Riyāḥī (ö. 90/709), Cābir b. Zeyd (ö. 93/711-712), Ḥasen el-Baṣrī (ö. 110/729), Muḥammed b. Sīrīn (ö. 110/729), Ḳatāde b. Diʿāme (ö. 117/735) Abdullāh b. Ebī ʿİsḥāḳ (ö. 117/735), ʿĀsım el-Cühderī (ö. 128/745), ʿİsā b. Ömer (ö. 149/766) ve Ebū ʿAmr b. el-ʿAlā'dır (ö. 154/771). Basra ḳırāat ekolünün oluşumunu oluşturan tābiīn âlimleri içerisinde bulunan Ḥasen el-Baṣrī'nin ḳırāati ile Ebū ʿAmr b. el-ʿAlā'nın ḳırāati bu ekolün günümüz temsilcileridir. Ḥasen el-Baṣrī'nin ḳırāati, Ebū ʿAmr'ın ḳırāati kadar yaygınlık göstermemiştir. Ayrıca Basra ḳırāatine dair on ḳırāat imamından biri olan Yaʿkūb el-Ḥadramī'nin (ö. 205/821) ḳırāati ve on dört ḳırāat imamından biri olan ve ḳırāati şaz kapsamında değerlendirilen Ebū ʿAmr'ın öğrencisi Yaḫyā b. Mübarek el-Yezīdī'nin (ö. 202/817) ḳırāati bulunmaktadır. Fakat Yaʿkūb ve Yezīdī tebe-i tābiīndendir. Dolayısıyla bu çalışmanın kapsamı tābiīn nesli ile sınırlandırılmış olmasından ötürü bu iki imamın ḳırāat birikimi ve hayatları değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Ḥasen el-Baṣrī'nin ḳırāati yedili ve onlu sistemde kendisinin ḳırāatine yer verilmediğinden ayrıca sahih ḳırāat ilkelerinden birini ihlal etmesinden dolayı ancak şaz ḳırāat kapsamında Basra ḳırāatinin temsilcisi olmuştur.

Sivil halkın hızlıca artması gibi durumlardan dolayı Hz. Ömer Basra'ya ilk olarak şehri kuran ʿUtbe b. Ġazvān'ı hicri 14 senesinde, ʿUtbe'nin vefatı üzerine Muġīre b. Şuʿbe'yi (ö. 50/670) hicri 17 senesinde, daha sonrada onu azlederek yerine Ebū Mūsā el-Eşʿarī'yi Basra'ya vali tayin etmiştir. Bu çalışmada Ebū Mūsā ile başlayan süreçte ḳırāat alanında etkin olan şahısları onların Kur'an ve ḳırāatine dair katkılarını ele alacağız. Kaynak eserlerde ḳırāatine ve hayatlarına dair yeterli bilgi olmayan fakat ismi zikredilen âlimler öz şeklinde tanıtılacaktır.

BASRA ḲIRĀAT EKOLÜNÜN OLUŞUMU VE İLK ÂLİMLERİ

Basra ḳırāat ekolünün oluşumuna katkı sunan ilk âlimler hiç şüphesiz sahabedir. Basra'ya yerleşen veya Basra'da bir müddet yaşayan sahabe sayısı oldukça fazladır. Onların Kur'an, tefsir, hadis, fıkıh gibi alanlara ait öğretileri ve sözleri İslami ilimlerin gelişmesine katkı sunmuştur. Basra ḳırāat ekolünün oluşumunu sağlayan ve tābiīn âlimlerinin yetişmesinde etkin rol oynayan sahabe olduğu gibi ilim alanında temayüz etmeyen sahabede Basra'da bulunmaktadır. Hz. Ömer döneminden sonra Basra'ya giden sahabe sayısı yaklaşık 150 kişidir. Bunlardan bazılarının isimleri şunlardır: ʿUtbe b. Ġazvān, Cārūd Bişr b. ʿAmr (ö. 20/641), el-Aḳraʿ b. Ḥābis b. İḳāl (ö. 33/653), Ebū Rifāʿa el-ʿAdevī (ö. 44/664), Zibrikān b. Bedr b. İmruilḳays (ö. 45/665), Ḳays b. ʿĀsım b. Sinān b. Ḫālid (ö. 47/667), Ḥakem b. ʿAmr b. Müceddaʿ (ö. 50/670), Ebū Bekre (ö. 51/671), Oşmān b. Ebi'l-ʿĀs b. Bişr es-Seḳafī (ö. 51/671), ʿAbdurrahmān b. Semüre (ö. 50/670), ʿİmrān b. Ḥusayn b. ʿUbeyd (ö. 52/672), Mihcen b. el-Edraʿ, Ümeyye b. Maḫşī, Abdullāh b. Muġaffel, Maʿḳıl b. Yesār (ö. 59/679), Semüre b. Cündeb b. Ḫilāl (ö. 60/680), ʿĀiz b. ʿAmr el-Müzenī (ö. 61/680), Büreyde b. el-Ḥusayb (ö. 63/682), Cāriye b. Ḳudāme (ö. 64/683), Ebū Berze el-Eslemī (ö. 65/685), Berrā b. Mālik b. Naḍr b. Ḍamḍam, Hişām b. ʿĀmir b. Ümeyye, ʿAbbās b. Mirdās b. Ebī ʿĀmir, Eşecc el-ʿAbdī, ʿAmr b. Selime (ö. 85/704), Enes b. Mālik (ö. 93/711-12).[124]

Bu sahabe arasında Basra ḳırāati için en önemli şahsiyet Ebū Mūsā el-Eşʿarī'dir (ö. 42/662-663). Basra ekolünün oluşumunda etkin olması hasebiyle onun hayatına dair bilgilerle başlayıp sonrasında tābiīn devrinde ḳırāat alanında öne çıkmış isimlere yer vereceğiz.

[124] Basra'ya gelen diğer sahabe isimleri ve biyografileri hakkında detaylı bilgi almak için bk. İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:5-89.

Ebū Mūsā el-Eşʿarī (Ö. 42/662-663)

Hz. Ömer devrinde Basra'ya gelip eğitim öğretim faaliyetlerine katkı sunan onlarca sahabe bulunuyordu. Fakat onların arasından Basra için en seçkin olan kişi Ebū Mūsā el-Eşʿarī'dir. Ekol: *"Bir bilim ve sanat kolunda ayrı nitelik ve özellikleri bulunan yöntem veya akım, okul anlamına gelmektedir."*[125] Basra ḳırāat ekolü için öncü olan Ebū Mūsā el-Eşʿarī Kur'an ve ḳırāat eğitiminde Basra ḳırāati için öncülük yapmış ve burada birçok öğrenci yetiştirmiştir. Mülki amirlik görevi yanında o, aynı zamanda fıkıh, hadis ve tefsir ilimlerine de vâkıftı. Bir defasında Hz. Peygamber onun tilavetini dinledikten sonra; *"Ey Ebū Mūsā, sana Davud'un mizmarlarından bir mizmar/ses verildi."* buyurmuştur.[126] Ḥasen el-Baṣrī, Basralılara Kur'an ve fıkıh öğreten Ebū Mūsā'nın halka çok faydalı olduğunu ve Basra'ya ondan daha hayırlı bir kimsenin gelmediğini aktarmıştır.[127] Kur'an tilaveti noktasında kendini geliştiren ve hüsn-i tilavetiyle Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olan Ebū Mūsā el-Eşʿarī vaktinin belirli bir kısmını Basra Caminde geçirir, namazlardan sonra cemaate Kur'an öğretirdi. Özellikle sabah namazını kıldıktan sonra cemaate döner ve her biriyle tek tek ilgilenerek Kur'an dersleri verirdi.[128] Hz. Peygamber'den Kur'an-ı Kerim okumayı bizzat öğrenen Ebū Mūsā, Basra gibi gittiği her yerde muallim unvanıyla İslami ilimleri öğretmiştir. Basra'ya Hz. Ömer tarafından vali olarak atandıktan sonra burada Basra ḳırāat ekolünün ilk nüvesini oluşturmuştur. Nitekim Ebū Recā' el-ʿUṭāridī (ö. 105/723: *"Ebū Mūsā Basra mescidinde halkalar hâlinde oturan bizleri dolaşır, aramızda otururdu. Sırtında iki beyaz hırka olduğu hâlde bana Kur'an okuttuğu hâlâ gözlerimin önündedir. 'Alaḳ' suresini ondan öğrendim."*[129] ifadeleri bu ekolün ilk eğitimine dair bilgi sunmaktadır. Ebū Mūsā Basra'da yetiştirdiği kari sayısının yaklaşık 300 civarında olduğu belirtilmiştir.[130] Ebū Mūsā'dan sonra Basra'da ḳırāat eğitimi yapan kayda değer önemli isimlerin başında öğrencileri gelmektedir. Onun burada yetiştirdiği en gözde öğrencileri: Ebū Recā' el-ʿUṭāridī (ö. 105/723) ve Ḥiṭṭān b. Abdullāh'tır (ö. ?).[131]

Hz. Oşmān hilafet makamına geldikten dört yıl sonra Ebū Mūsā el-Eşʿarī'yi valilikten azledip (H.29) yerine Abdullāh b. ʿĀmir'i (ö. 59/679) vali tayin etmiştir.[132] Basra'da ki görevinden alınan Ebū Mūsā el-Eşʿarī, Kūfe'ye yerleşip burada eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmiştir. Buraya daha önce yerleşen Abdullāh b. Mesʿūd'un (ö. 32/652-653) sohbetlerine iştirak ederek ondan ilim tahsil etmiş[133] ve burada da birçok öğrenci yetiştirmiştir. Ebū Mūsā daha sonra Hz. Oşmān tarafından Kūfe'ye vali olarak atanmıştır.[134]

Burada şu soru akla gelmektedir! Ebū Mūsā el-Eşʿarī hangi ḳırāatte eğitim yaptı? Bilindiği gibi Hz. Ebū Bekir zamanında Kur'an iki kapak arasına toplanarak tek bir kitap/Mushaf hâline getirilmiştir.[135] Hareke ve nokta bulunmayan Mushaf eğitim-öğretim sahasından ziyade, aslı muhafaza etmek amaçlı koruma altında bulunuyordu. Kur'an eğitim öğretimi daha çok özel Mushaflar edinen sahabe tarafından gerçekleştiriliyordu. Hz. Peygamber'den öğrendiği ḳırāati diğerlerine öğreten sahabeler aldıkları harf/ḳırāat üzerine eğitim veriyorlardı. Örneğin İbn Mesʿūd 70'ten fazla sureyi bizzat Hz. Peygamber'in kendisinden öğrendiğini ve bu minvalde eğitim

[125] sozluk.gov.tr, "Ekol" (Erişim 14 Mart 2023)
[126] Buḫārī, *Cāmiʿu'ş-Şaḥīḥ*, kit. "Fedāilu'l-Ḳur'ān", 31 (No. 5048).
[127] Kandemir, "Ebū Mūsā el-Eşʿarī", 191.
[128] Zehebī, *Siyer*, 2:389.
[129] Altun, "Ebū Mūsā el-Eşʿarī", 203.
[130] Altun, *Ebû Mûsâ el-Eş'arî*, 204.
[131] Zehebī, *Siyer*, 2:381.
[132] Ṭaberī, *Tārīḫ*, 264; İbnü'l-Cevzī, *el-Muntaẓam*, 5:3; Sıbt İbnü'l-Cevzī, *Mirʾātü'z-Zamān*, 5:455; Devādārī, *Kenzü'd-Dürer*, 3:280; Zehebī, *Tārīḫu'l-İslām*, 3:325; A'zāmi, *Tāriḫī Basra*, 20-21.
[133] Altun, "Ebū Mūsā el-Eşʿarī", 127.
[134] Ḫayyāt, *et-Tārīḫ*, 98.
[135] Sicistānī, *Kitābü'l-Mesāhif*, 153-54.

faaliyetlerini sürdürdüğünü ifade etmektedir.[136] Ebū Mūsā el-Eşʿarī kaç harfi/ḳırāati Hz. Peygamberden öğrendiğine dair elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Fakat Abdullāh b. Mesʿūd Kūfe'de kendine ait özel Mushaf'la ḳırāat dersleri verirken, Ebū Mūsā da Basra'da kendine ait özel Mushaf'ıyla Kur'an öğretiyordu.[137] Bu Mushaflar arasında yedi harf ruhsatından kaynaklanan ve anlamı ifsat etmeyen bazı farklılıklar bulunuyordu. Hz. Ebū Bekir ve Hz. Ömer devrinde süreç bu şekilde devam ederken, Hz. Oşmān devrinde Kur'an tilaveti noktasında ümmet arasında ihtilaf oluşmuştu.

Yedi harf ruhsatının mantığı ve anlamı kimileri tarafından yeterince anlaşılmamıştı. Nitekim Azerbaycan-Ermenistan seferlerine katılan İslam ordusu diğerinin okuduğu ḳırāati yanlış bularak -düşmanı bırakıp- birbirleriyle savaşma durumuna gelmişti. Bu durumu halifeye mektup yazan Ḥuẕeyfe b. Yemān; Yahudi ve Hristiyanlar gibi ümmet birbirini kırıp geçirmeden bir çare bulunmasını talep etmiştir.[138] Daha sonra Hz. Oşmān bir heyet kurup istinsāḫ faaliyetini başlatmıştır.[139] İstinsāḫ edilen Mushaflar yedi harfi barındırıyor muydu? Yoksa tek harf üzerine mi yazıldı? İstinsāḫ heyeti arasında tartışmaya konu olan (التابوت) kelimesindeki (ت) harfinin yazım şekli dışında tartışmaya konu olan bir bilginin olmaması bağlamında değerlendirme yapıldığı zaman; kopyalanan nüshalarda ki ḳırāat farklılıkları ne ölçüdeydi ve hangi zeminde değerlendirilmeli? ḳırāat ekollerinin oluşumuyla alakalı o dönemde özel Mushaflarıyla eğitim veren sahabeler, istinsāḫ edilen nüshalara tepkisi oldu mu? Bununla ilgili Kūfe'de eğitim veren İbn Mesʿūd dışında duygusal bir tepki veren başka kimse yoktur.[140] Aslında İbn Mesʿūd daha önce Hz. Ömer tarafından "حتى حين" yerine "عتى حين" diye Hüzeyl lehçesine göre okuttuğundan dolayı uyarılmıştır.[141] Bu durum onun kendi kabilesi Hüzeyl lehçesine göre ve Hz. Peygamber'den aldığı ḳırāat üzere derslerine devam ettiğini göstermektedir. Hz. Oşmān döneminde de aynı eğitiminden taviz vermeden devam ettiği açıkça görülmektedir. Fakat Basra'da Ebū Mūsā el-Eşʿarī ve Şam'da Ebü'd-Derdā' (ö. 32/652) gibi ülkenin diğer önemli merkezlerinde Kur'an eğitim öğretimi yapan sahabeler bu duruma bir tepki göstermemiştir. İstinsāḫ edilen Mushaflara karşı tepkisel bir rivayet Ebū Mūsā el-Eşʿarī'den de rivayet edilmemiş olması bu durumu kabullendiğini açıklamaktadır. Bu durum muhtemelen; Ebū Mūsā'nın okuttuğu Mushaf'la Basra'ya gönderilen nüsha arasında büyük bir fark bulunmadığına işaret etmektedir. Veya Ebū Mūsā istinsāḫ edilen Mushaf'a göre eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. İstinsāḫ edilen Basra Mushaf'ıyla söz konusu özel Mushaf, istinsāḫ eyleminden sonra yakıldığı veya bir şekilde ortadan kaldırıldığı için aralarında ki benzerlik veya farklılıklar hakkında net bir bilgi elde edemiyoruz. Ancak özel Mushaflara ait okuma şekilleriyle ilgili örnekler sunan bazı kaynaklardan sınırlı sayıda faydalanabilmekteyiz.[142] Ayrıca Ebū Mūsā'nın ve İbn Mesʿūd'un Mushafları arasındaki farkın ne derece olduğu belli olmasa da Irak bölgesine ait bu Mushaflar, Şamlıların ḳırāatiyle önemli görülecek düzeyde farklılık arz ettiği aşikârdır. Nitekim Azerbaycan ve Ermenistan seferlerinde yaşanan olay vb. durumlar buna ışık tutmaktadır.

Basra ḳırāat ekolünün öncülüğünü yapan Ebū Mūsā el-Eşʿarī'den sonra burada önemli bir konuma sahip olan öğrencileri Ebū Recā' el-ʿUṭāridī ve Ḥiṭṭān b. Abdullāh'tır. Bunun dışında kendi

[136] Sicistānī, 186.
[137] Sicistānī, 180-81.
[138] Sicistānī, 196.
[139] Hz. Oşmān istinsāḫ heyetinin başına Zeyd b. Ṣābit'i getirdi. Onunla birlikte Abdullāh b. Zübeyr, Saīd b. Ās ve ʿAbdurrahmān b. Hāris'te görevlendirildi. Yardımcı komisyon üyeleriyle birlikte sayı 12 adettir. (التابوت) Kelimesinde ki (ت) harfi dışında bir ihtilaf yaşanmadı. Bu harf Hz. Oşmān'ın müdahalesiyle açık bir şekilde (ت) yazıldı. İstinsāḫ süresi 5 yıl sürdü. Bu Mushaflar her bir kāriyle birlikte Mekke, Kūfe, Basra, Şam'a (Yemen ve Bahreyn'e) birer nüsha gönderildi. Bir Mushaf Hz. Oşmān'ın yanında biride Zeyd b. Ṣābit'in elinde Medine'de bırakıldı. Ayrıntılı bilgi için bk. Sicistānī, 195-214.
[140] Sicistānī, 185.
[141] Mehmet Dağ, *İhticâc Bağlamında Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (Ankara: İSAM Yayınları, 2019), 102.
[142] Bu farklılıklara dair örnekler için bk. Dağ, *İhticâc*, 97-101.

çocukları ve başka kimseler de Basra'da ḳırāat eğitimi vermişlerdir. Yine Basra'da ḳırāat ve diğer alanlarda öne çıkan meşhur tābiī âlimlerin arasında şu kimseler de bulunmaktadır: ʿĀmir b. Abdilḳays, Muʿāz b. Ḥāris, Naṣr b. ʿĀṣım, Yaḥyā b. Yaʿmer, Ebü'l-ʿĀliye er-Riyāḥī, Cābir b. Zeyd, Ḥasen el-Baṣrī, Muḥammed b. Sīrīn ve Ḳatāde b. Diʿāme.[143] Bu âlimlerden ḳırāati günümüze kadar ulaşan sadece Ḥasen el-Baṣrī'dir. Diğerlerinin ḳırāatine dair yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Āmir b. Abdilḳays (Ö. 55/675)

Benī Temīm'in bir kolu olan Benī Anber'e mensup olduğu için de Anberī nisbesiyle anılmaktadır.[144] Hz. Oṣmān, Abdullāh b. Mesʿud gibi sahabeleri gördüğü için tābiīnden sayılmaktadır. Hz. Ömer ve Selmān-ı Fārisī'den rivayet ettiği hadisleri, Ḥasen el-Baṣrī, Muḥammed b. Sīrīn, Ebū ʿAbdurrahmān el-Hubulī aktarmışlardır.[145] Ebū Mūsā el-Eşʿarī'den ḳırāat dersleri alarak zamanının büyük bir bölümünü Kur'an-ı Kerim ve ḳırāat öğretmeye ayıran ʿĀmir, ölümüne sebep olan hastalığa yakalandığında ağladığını görenler; "Seni ağlatan nedir?" diye sorunca; "Ben ölümden korktuğum veya dünyayı sevdiğim için değil, sıcak günlerde oruç tutmanın ve uzun kış gecelerinde namaz kılmanın sevabından mahrum kalacağım için ağlıyorum." cevabını vermiştir.[146] Züht yaşamı ve çok fazla ibadet etmesiyle insanların dikkatini çeken ʿĀmir b. Abdilḳays evlilikten ve bazı helal olan yiyeceklerden de uzak durduğu için eleştiriye maruz kalmıştır.[147] Hz. Oṣmān'ın istinsāḫ ettirdiği Mushaf'la birlikte Basra'ya kari sıfatıyla gönderilen ʿĀmir b. Abdilḳays[148] hicri 55 yılı, Muʿāviye (ö. 60/680) döneminde Kudüs'te vefat etmiştir.[149] Ebū Mūsā el-Eşʿarī'den aldığı ḳırāat ilmini Ḥasen el-Baṣrī, Muḥammed b. Sīrīn gibi birçok kimseye aktararak Basra ḳırāat ekolünün oluşumuna büyük katkı sunmuştur. Ḳırāat âlimi Ebū ʿUbeyd el-Ḳāsım b. Sellām (ö. 224/838) ʿĀmir b. Abdilḳays Basra'da insanlara Kur'an-ḳırāat öğrettiğini, Ḥasen el-Baṣrī'de bu öğretimin namaz vakitleri dışında gün boyu sürdüğünü aktarmaktadır.[150]

Muʿāz b. Ḥāris (Ö. 63/682)

Aynı isme sahip olan ve hicri 37 yılında vefat eden sahabe Muʿāz b. Ḥāris (ö. 37/657) ile karıştırılmamalıdır. Muʿāz b. Ḥāris'in hayatıyla ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ebū Ḥalime el-Enṣārī künyesiyle de bilinmektedir. İbn Sīrīn onun öğrencilerindendir. Hz. Ömer'in teravih namazlarını kıldırmakla görevlendirdiği kimselerdendir.[151] Hadis ve fıkıh sahalarında otorite olan kadın tābiī ʿAmre bint ʿAbdurrahmān (ö. 106/724) onun ḳırāati hakkında şöyle demiştir: "Geceleri Muʿāz'ın Kur'an tilavetini duyar ve uykumuzdan uyanırdık."[152] Medineliler ile Emevī kuvvetleri arasında Ḥarretüvāḳım'da cereyan eden Ḥarre savaşı (63/682) sırasında 69 yaşında vefat etmiştir.[153] Muʿāz b. Ḥāris'in Basra ḳırāat ekolüne olan katkısı, Basra ḳırāat alanında temayüz eden İbn Sirīn gibi zatları yetiştirmiş olmasıdır. Onun ḳırāatini ayrıca oğlu ʿUbeydullāh b. Muʿāz

[143] İbnü'l-Cezerī, *en-Neşr*, 1:122.
[144] Zehebī, *Siyer*, 4:15; Önkal, "ʿĀmir b. Abdullāh", 65.
[145] Zehebī, *Siyer*, 4:15; Önkal, "ʿĀmir b. Abdullāh", 65.
[146] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:110-11; Zehebī, *Siyer*, 4:19; Önkal, "ʿĀmir b. Abdullāh", 65.
[147] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:106-7; Belāzurī, *Ensābü'l-Eşrāf*, 13:16.
[148] Zürkānī, *Menāhilü'l-İrfān*, 1:330.
[149] Zehebī, *Siyer*, 4:19.
[150] Zehebī, 4:15-16.
[151] İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 3:733 Dipnot.
[152] İbnü'l-Cezerī, 3:733 Dipnot.
[153] İbnü'l-Cezerī, 3:733.

ile ḳırāat âlimi, ḳırāat-i aşere imamlarından Yaʿḳūb el-Ḥadramī'nin meşhur iki rāvisinden biri olan Ravḥ b. Abdilmü'min (ö. 233/847-48) aktarmaktadır.[154]

Ḥiṭṭān b. Abdullāh (Ö.?)

Ebū Mūsā el-Eşʿarī'nin ḳırāat eğitiminde gözde öğrencilerinden biridir.[155] Kendisinden Ḥasen el-Başrī arz yoluyla ḳırāat almıştır.[156] 685-705 yıllarında Emevī halifesi olan Abdülmelik b. Mervān'ın zamanında ve Bişr b. Mervān (ö. 75/694) Basra valisi olduğu zamanda vefat etmiştir.[157] Buna göre 685-694 yılları arasında hicri 70'li yıllarda vefat etmiştir.[158] Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Basra ḳırāat ekolüne olan en önemli katkısı, hocası Ebū Mūsā el-Eşʿarī'den aldığı ḳırāati Basra ekolünün temsilci imamlarından biri olan Ḥasen el-Başrī'ye aktarmasıdır.

Naşr b. ʿÂsım (Ö. 89/708)

Tābiīn neslinin aynı zamanda fakihlerinden sayılan Naşr b. ʿĀşım ḳırāat ilminin yanı sıra Arap diline de hâkimdir. Hz. ʿAlī'nin yol göstermesiyle nahiv ilminin temel kurallarını ilk defa vazeden Ebü'l-Esved ed-Düelī'nin[159] öğrencisidir.[160] Nahivde Yaḥyā b. Yaʿmer 'den de faydalandığı zikredilmiştir.[161] Kendisinden Abdullāh b. Ebū ʿİsḥāḳ el-Ḥadramī ile yedi ḳırāat imamından Ebū ʿAmr arz yoluyla ḳırāat öğrenirken Bişr b. ʿUbeyd, Ḥumeyd b. Ḥilāl el-ʿAdevī, Ḳatāde b. Diʿāme ve Mālik b. Dīnār gibi isimler ondan rivayette bulunmuşlardır.[162] Haccāc'ın isteği üzerine, Mushaflarda benzer şekilde yazılan harfleri birbirinden ayırmak için noktalama sistemini ilk defa uygulayan Naşr b. ʿĀşım ayrıca, her beş ve on ayet sonlarına konan tahmīs ve taʿşīr işaretlerini ekleyen kişi olarak bilinmektedir.[163] Yedi ḳırāat imamından biri olan Ebū ʿAmr gibi bir zatı yetiştirmekle bu ekole büyük katkı sunmuştur.

Yaḥyā b. Yaʿmer (Ö. 89/708)

Yaḥyā b. Yaʿmer Arapçayı, nahiv ve Kur'an ilimlerini Ebü'l-Esved ed-Düelī'den öğrenmiştir.[164] Basra'da Arap dili ve grameri, fıkıh ve Kur'an ilimlerinde tābiīlerin ileri gelenlerinden biridir.[165] Arapçayı Haccāc'ı hayran bırakacak kadar güzel konuşan ve yazan Yaḥyā b. Yaʿmer, Haccāc'ın Kur'an tilavetinde laḥn yapmasından dolayı onu eleştirmiş ve bu sebepten ötürü Basra'dan Horasan'a sürgün edilmiştir. Daha sonra burada bir müddet Merv kadılığı yaptıktan sonra vefat etmiştir.[166] İbn Yaʿmer; Hz. Oşmān, Hz. ʿAlī, Ebū Mūsā el-Eşʿarī, Abdullāh b. Ömer, Abdullāh b. ʿAbbās, ʿĀʾişe, Ebū Hüreyre ve Ebū Zer el-Ġıfārī (radiyallahu anhum) gibi sahabeden rivayette bulunmuştur.[167] Kendisinden Abdullāh b. Ebū ʿİsḥāḳ ḳırāat, Ebū ʿAmr b. el-ʿAlā ḳırāat ve hadis öğrenmiştir.[168] Abdullāh b. Büreyde, Ḳatāde b. Diʿāme, Süleyman b. Ṭarhān et-Teymī, İkrime, Ezrak b. Ḳays, Yaḥyā b. ʿUkayl, ʿİsḥāḳ b. Süveyd gibi şahsiyetler hadis, Buḫārī ve Ebū Dāvūd

[154] İbnü'l-Cezerī, 3:733.
[155] Zehebī, *Siyer*, 2:381; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 1:787.
[156] İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 1:787.
[157] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:127.
[158] İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 1:787.
[159] İbnü'n-Nedīm, *el-Fihrist*, 130.
[160] İbnü'n-Nedīm, 134; Altıkulaç, "Naşr b. ʿĀşım", 413.
[161] Zübeydī, *Ṭabaḳāt*, 27.
[162] Zehebī, *Maʿrifetü'l-Ḳurrā*, 1:170; Altıkulaç, "Naşr b. ʿĀşım", 414.
[163] Zehebī, *Maʿrifetü'l-Ḳurrā*, 1:170; Altıkulaç, "Naşr b. ʿĀşım", 414.
[164] Zübeydī, *Ṭabaḳāt*, 28; İbnü'n-Nedīm, *el-Fihrist*, 134; Zehebī, *Siyer*, 4:442; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 4:129.
[165] Zübeydī, *Ṭabaḳāt*, 29; Kırca, "Yaḥyā b. Yaʿmer", 447.
[166] Zübeydī, *Ṭabaḳāt*, 28-29; Kırca, "Yaḥyā b. Yaʿmer", 447.
[167] Zehebī, *Maʿrifetü'l-Ḳurrā*, 1:162; Kırca, "Yaḥyā b. Yaʿmer", 447.
[168] Zehebī, *Maʿrifetü'l-Ḳurrā*, 1:162.

ikişer, Müslim üç, Tirmiẕī bir ve Aḥmed b. Ḥanbel de sekiz hadis rivayet etmiştir.[169] İbn Yaʿmer'in yaptığı en önemli iş Kur'an'ı noktalamasıdır. Daha önce Muʿāviye döneminde hocası Ebü'l-Esved ed-Düelī tarafından başlatılan hareke ve noktalama çalışmaları Naṣr b. ʿĀṣım ve İbn Yaʿmer'le devam etmiştir.[170] Mushaflarda benzer şekilde yazılan harfleri birbirinden ayırmak için noktalama sistemini ilk defa uygulayan âlimlerden biri olarak Kur'an tarihinde önemli bir konuma sahiptir.[171] Hicri 89-90 yıllarında vefat ettiği bilinen Yaḥyā b. Yaʿmer , Kur'an'ın hattına uygun düşen konularda insanların ihtilaflarından oluşan rivayetleri topladığı *"Şeklü'l-Mushaf ve Naḳatuhū"* isminde ḳırāat alanında Basra'da ilk eser veren kimse olarak bilinmektedir.[172]

Ebü'l-ʿÂliye er-Riyāḥī (Ö. 90/709)

Tahsil hayatına, köle olduğu yıllarda Basra'da Kur'an okumayı ve yazı yazmayı öğrenerek başlamıştır.[173] Riyāḥī, bu öğrenimini ailesinden veya efendisinden habersiz olarak sürdürdüğünü, üzerinde hiçbir mürekkep lekesi görülmediğini söylemektedir. Buna göre Müslüman olduğunu başlangıçta çevresinden gizlediği ileri sürülebilir.[174] Ebū Zer el-Ġıfārī (ö. 32/653), Abdullāh b. Mesʿūd (ö. 32/652-53), Übey b. Kʿāb (ö. 33/654), Hz. ʿAlī (ö. 40/661), Ebū Mūsā el-Eşʿarī, Zeyd b. Ṣābit (ö. 45/665), Hz. ʿĀʾişe (ö. 58/678), Abdullāh b. ʿAbbās (ö. 68/687-88) gibi ashabın ileri gelenlerinden hadis öğrenen Ebü'l-ʿĀliye er-Riyāḥī ḳırāati de arz yoluyla Übey b. Kā'b, Zeyd b. Ṣābit ve Abdullāh b. ʿAbbās'tan almıştır.[175] Şuʿayb b. Ḥabḥāb, Rebīʿ b. Enes, Aʿmeş (ö. 148/765) ve ḳırāat-i sebʿa imamlarından Ebū ʿAmr kendisinden ḳırāat öğrenmiştir.[176] Hz. ʿAlī'nin halifelik döneminde İbn ʿAbbās, Basra valisi iken ilmî kişiliğine değer verdiği Ebü'l-ʿĀliye'yi meclisinde yanına oturtur, azatlı bir köleye yapılan bu muameleyi yadırgayanlara da ilmin insanın şerefine şeref kattığını ve başköşeye oturma hakkı kazandıracağını ifade etmiştir.[177]

Cābir b. Zeyd (Ö. 93/711)

Ebü'ş-Şaʿsā künyesiyle tanınan Cābir b. Zeyd zamanının Basra âlimidir.[178] Abdullāh b. ʿAbbās, Abdullāh b. Zübeyr (ö. 73/692), Abdullāh b. Ömer (ö. 73/693) ve Muʿāviye b. Ebū Süfyan gibi sahabeden hadis dinlemiş ve aktarmıştır.[179] Hocası Abdullāh b. ʿAbbās onun bilgisini takdir etmiş, aralarında Cābir varken Basralıların kendine fetva sormalarını anlamsız bulmuştur.[180] Nitekim Cābir b. Zeyd, Ḥasen el-Başrī'nin Basra'da bulunmadığı zamanlarda halka fetva vermiştir.[181] Cābir, Hāricīler'in bir kolu olan İbāzıyye fırkasının en önemli simalarından biri sayılsa da kaynaklarda yer verilen bir rivayete göre Cābir b. Zeyd, İbāzīlerle ilgisi bulunmadığını ve böyle bir mensubiyetten Allah'a sığındığını ifade etmektedir.[182] Cābir b. Zeyd sahabeden özellikle Abdullāh b. ʿAbbās aldığı ḳırāat birikimini öğrencilerine aktararak Basra ḳırāat ekolünün

[169] Kırca, "Yaḥyā b. Yaʿmer", 447.
[170] Zehebī, *Siyer*, 4:442; Zehebī, *Maʿrifetü'l-Ḳurrā*, 1:162; Kırca, "Yaḥyā b. Yaʿmer", 447.
[171] Zehebī, *Siyer*, 4:442; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 4:129.
[172] Ālu İsmail, *Kırāat İlmi*, 235.
[173] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:112.
[174] Aydemir, "Ebü'l-ʿĀliye er-Riyāḥī", 292.
[175] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:116; Zehebī, *Siyer*, 4:207; Zehebī, *Maʿrifetü'l-Ḳurrā*, 1:155-156; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 2:53-55; Aydemir, "Ebü'l-ʿĀliye er-Riyāḥī", 292.
[176] Zehebī, *Siyer*, 4:207-208; Zehebī, *Maʿrifetü'l-Ḳurrā*, 1:156; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*; Aydemir, "Ebü'l-ʿĀliye er-Riyāḥī", 292.
[177] Aydemir, "Ebü'l-ʿĀliye er-Riyāḥī", 292.
[178] Zehebī, *Siyer*, 4:481.
[179] Çakan, "Cābir b. Zeyd", 538.
[180] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:179; Zehebī, *Siyer*, 4:482; Çakan, "Cābir b. Zeyd", 538.
[181] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:180; Zehebī, *Siyer*, 4:482; Çakan, "Cābir b. Zeyd", 538.
[182] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:181; Çakan, "Cābir b. Zeyd", 538.

oluşumuna bir nebze de olsa katkı sunmuştur. İbnü'l-Cezerī, Cābir b. Zeyd'i Basra'da ḳırāat ilminde öne çıkan meşhur tābiī âlimlerden biri olarak değerlendirmiştir.[183]

Ebū Recā' el-ʿUṭāridī (Ö. 105/723)

Ebū Recā' el-ʿUṭāridī, Ebū Mūsā el-Eşʿarī'den Kur'an-ı Kerîm'i öğrenip ezberlemiş ayrıca İbn ʿAbbās'a arz etmiştir.[184] Ebū Recā'dan Ebü'l-Eşheb el-ʿUṭāridī arz yoluyla ḳırāat öğrenirken, Eyyūb es-Saḫtiyānī (ö. 131/749), Saʿīd b. Ebū Arūbe (ö. 156/773), Cerīr b. Ḥāzim, Mehdī b. Meymūn gibi muhaddisler de hadis rivayet etmişlerdir.[185] Kırk yıl imamlık yapan, Kur'an-ı Kerim'i Ramazan aylarında 10 günde bir hatmeden, muḥaḍramūn'dan olan[186] ve tābiīn neslinin önde gelen âlimlerinden Ebū Recā' hocası Ebū Mūsā el-Eşʿarī'den Kur'an'ı beş ayet, beş ayet şeklinde öğrenmiştir.[187] 127 veya 130 yıl yaşayan Ebū Recā' Basra'da 105/723 yılında vefat etmiştir.[188] Ebü'l Eşeb el-ʿUṭāridī hocası Ebū Recā' el-ʿUṭāridī'nin her on gecede bir hatim yaptığını aktarmaktadır.[189] Ebū Recā', Ebū Mūsā el-Eşʿarī'den aldığı ḳırāat birikimini sonraki nesillere aktarmakla Basra ḳırāat ekolüne önemli bir katkı sunmuştur.

Muḥammed b. Sīrīn (Ö. 110/729)

Tābiīnden rüya tabiriyle meşhur olan ve yaklaşık otuz sahabe ile görüştüğü kaydedilen İbn Sīrīn, Ḥuẕeyfe b. Yemān (ö. 36/656), Zeyd b. Ṣābit, Ḥasan b. ʿAlī (ö. 49/669), ʿİmrān b. Ḥusayn (ö. 52/672), Ebū Hüreyre (ö. 58/678) gibi sahabeden, ʿAbīde es-Selmānī (ö. 72/691) ve Ḳādī Şüreyḥ (ö. 80/699) gibi tābiīlerden de ilim tahsil etmiştir.[190] Sahabe Enes b. Mālik'in (ö. 93/711-12) azatlısı olan İbn Sīrīn'den Şaʿbī (ö. 104/722), Ḳatāde b. Diʿāme, Eyyūb es-Saḫtiyānī, ʿĀsım el-Aḥvel (ö. 142/759), Abdullāh b. ʿAvn (ö. 151/768), İbn Ebū Arūbe, Ḫālid el- Ḥaẕẕā ve Evzāʿī (ö. 157/774) başta olmak üzere birçok âlim faydalanmıştır.[191] Hadis ve fıkıh alanında daha çok tanınan İbn Sīrīn ḳırāat alanında da mahirdir. İbnü'l-Cezerī, İbn Sīrīn'i Basra'da ḳırāat ilminde öne çıkan meşhur tābiī âlimlerden biri olarak değerlendirmiştir.[192]

Ḥasen el-Başrī (Ö. 110/729)

Ḥasen el-Başrī hicri 21 miladi 642 yılında Medine'de doğmuştur.[193] Künyesi; Ebū Saʿīd, adı; el-Ḥasen İbn Ebi'l-Ḥasen olarak kaynaklarda yer almaktadır.[194] Safer ayının ilk günleri hicri 37 senesinde Ḥasen el-Başrī on altı yaşındayken Basra'ya taşınmış[195] ve yaşamını büyük oranda Basra'da geçirdiği için "Basrī" nispetiyle ismi kullanılmıştır. Meşhur kullanılan ismi; Ḥasan-ı

[183] İbnü'l-Cezerī, *en-Neşr*, 1:122.
[184] Zehebī, *Maʿrifetü'l-Ḳurrā*, 1:153; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 2:874-874; Küçük, "Ebū Recā' el-ʿUṭāridī", 212.
[185] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:138-40; Zehebī, *Maʿrifetü'l-Ḳurrā*, 1:153; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 2:875; Küçük, "Ebū Recā' el-ʿUṭāridī", 212.
[186] Muḥaḍramūn: Cahiliye zamanında ve İslam döneminde yaşadığı hâlde Hz. Peygamber'i Müslüman olarak göremeyen kimselere verilen isme denir.
[187] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:139; Zehebī, *Maʿrifetü'l-Ḳurrā*, 1:153; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 2:875.
[188] Zehebī, *Siyer*, 1:154; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 2:875.
[189] Zehebī, *Maʿrifetü'l-ḳurrā*, 1:153.
[190] Zehebī, *Siyer*, 4:605; Yücel, "Muhammed b. Sīrīn", 358.
[191] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:118-20; Zehebī, *Siyer*, 4:606; Yücel, "Muhammed b. Sīrīn", 358.
[192] İbnü'l-Cezerī, *en-Neşr*, 1:122.
[193] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:157; Zehebī, *Siyer*, 4:564; Abbas, *Ḥasan-ı Başrī*, 21; Levent, *Ḥasan-ı Başrī'nin Hayatı*, 29.
[194] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:157; Eḥvāzī, *Müfradetü Ḥasen el-Başrī*, 107; İbn Ḫallikān, *Vefeyātü'l-aʿyān*, 2:69; Zehebī, *Siyer*, 4:563; Zehebī, *Maʿrifetü'l-ḳurrā*, 1:168; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 1:740; Kastallānī, *Leṭāʾifü'l-İşārāt*, 1:183; Abbas, *Ḥasen el-Başrī*, 21; Aydınlı, "Hasan Basri", 91; Levent, *Ḥasan-ı Başrī'nin Hayatı*, 29; Demircigil, "Ḥasan-ı Başrī", 54.
[195] Eḥvāzī, *Müfradetü Ḥasen el-Başrī*, 108.

Başrî'dir. Ḥasen el-Başrî'nin annesi, Peygamberimizin eşi validemiz Ümmü Seleme'nin (ö. 62/681) cariyesi Ḫayra'dır.[196] Ḫayra, evin ihtiyaçlarını gidermek için dışarıya çıktığında küçük Hasan'ı Ümmü Seleme'ye emanet edermiş. Ḥasen el-Başrî'ye Ümmü Seleme validemiz ilgi gösterip, bilgili ve âlim bir kişi olarak yetişmesine büyük katkı sağlamıştır.[197] Ḥasen el-Başrî hicri 110 Miladi 728 yılında Basra'da vefat etmiştir.[198]

Ḥasen el-Başrî ḳırāat ilminde mahir olduğu gibi tefsir, hadis, fıkıh, akait gibi diğer ilmî disiplinlerde de söz sahibidir. Hatta bu alanlardaki ilmî birikimi daha meşhurdur. Bir ilmî disiplinden öte hayatın anlamını kazanma ve İslam ahlakının yerleşmesi için bu ilimlerin öğrenilmesi ve hayata yansımasından hareketle ḳırāat, tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi ilimlerle hemhâl olup ilgilenmiştir. Yoksa bizatihi bu alanların birinde öne çıkmak için hususi zaman ayırmamıştır. Onun hayat felsefesi züht hayatı yaşayarak dünyaya önem vermemek ḫavf ve recā arasında ahireti kazanmaktır. Kötülüğün ve zulmün karşısında İslam'ın güzel ahlakını öne çıkarmak maksadıyla bu ilimleri meclislerde halka aktararak fiilî bir ayaklanma yapmıştır. Dolayısıyla bu hayat tarzından ötürü klasik kaynaklar onu daha çok züht yönü ile öne çıkarmaktadır. Hâlbuki o bir mutasavvıf olma gibi bir eyleme girmediği gibi bir müfessir, bir kari, bir muhaddis vs. olma gibi bir çaba da sarf etmemiştir. Onun ḳırāati İbn Mücāhid'in (ö. 324/936) yedili sisteminde yer bulamadığı gibi İbn Mihrān en-Nīsābūrī'nin (ö. 381/992) onlu sistemde ele aldığı *"el-Ġāye fi'l- Ḳırāʾāti'l-ʿaşr"* eserinde de yer almamıştır. İlk olarak ḳırāatine ait veriler, hicri üçüncü asırdan itibaren *Meʿāni'l- Ḳur'ān, ʿİrābu'l-Ḳur'ān* ve tefsir külliyatına ait eserlerde yer almaya başlamıştır.[199] Ḥasen el-Başrî'nin ḳırāati kendi alanında ilk olarak şaz ḳırāat kitaplarından olan İbn Ḫāleveyh'in (ö. 370/980) *"Muhtasar fī Şevāẕẕi'l-Ḳur'ān"* ve İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) *"el-Muḥteseb"* adlı eserinde kendine yer bulmuştur. Onun ḳırāati muttasıl bir senede, istinsāḫ edilen Mushaflardan ve Arap dili vecihlerinden birine uygunluk ölçülerini barındırmayan unsurlar ihtiva etmesi sebebiyle sahih on ḳırāatten biri olarak değerlendirilmemiştir.[200] Bu sebeple ḳırāatine dair örnekler tefsir ve şaz ḳırāat kitaplarında ele alınmıştır. İbnü'l-Ḳāsıḥ'ın (ö. 801/1399) *"Muṣṭalaḥu'l-İşārāt fi'l-Ḳırāʾāti's-Şelāşete ʿAşere'l-Merviyyeti ʿani's-Siḳāt"* adlı eserinde, on dörtlü ḳırāat sistemini ele alan İbnü'l-Ḳabāḳıbī'nin (ö. 849/1445) *"İḍāḥu'r-Rumūz ve Miftāḥu'l-Künūz"*unda ve Ḳasṭallānī'nin (ö. 923/1517) *"Leṭāʾifü'l-İşārāt li-Fünūni'l-Ḳırāʾāt"* adlı eserinde yer almaktadır. Ayrıca Dimyātī (ö. 1117/1705) *"İthāfü Fuḍalāʾi'l-Beşer"* adlı kitabında Ḥasen el-Başrî'yi on üçüncü imam olarak ele almıştır. Ḥasen el-Başrî, İbn Muḥayşın ve Aʿmeş'in ḳırāatlerini on ḳırāate ekleyen İbnü'l-Cezerî, "*Nihāyetu'l-Berara fi'l-Ḳırāʾāti's-Şelāsi'z-Zāide ale'l-ʿAşera"* adlı eseriyle on üçlü bir sistemi değerlendirirken, *"Müfradetu'l-Hasan-i'l-Basrī"* adlı çalışmasıyla Ehvāzī (ö. 446/1055) tek olarak Ḥasen el-Başrî ḳırāatini ele almıştır. Ḥasen el-Başrî kendisinden önceki dönemde yaşayan Basra ḳırāat âlimlerinin ḳırāat birikimini sonraki nesillere aktarmasıyla Basra ḳırāat ekolünün oluşumuna büyük katkı sunmuştur.

Ḳatāde b. Diʿāme (Ö. 117/735)

Ḳatāde b. Diʿāme, Ḥasen el-Başrî'nin yanında on iki yıl boyunca bulunmuş ve ondan ḳırāat, tefsir, hadis ve diğer ilimlerde istifade etmiştir.[201] ḳırāat ilmiyle ilgili rivayetleri Enes b. Mālik, Ebü'l-ʿĀliye er-Riyāḥī, Ḥasen el-Başrî ve İbn Sīrīn'den alan Ḳatāde, sahabeden Enes b. Mālik'le tābiînden Saʿīd b. Müseyyeb (ö. 94/713), İkrime el-Berberī (ö. 105/723), Atā b. Ebū Rebāh (ö.

[196] İbn Ḫallikān, *Vefeyātü'l-Aʿyān*, 2:69; Abbas, *Ḥasen el-Başrī*, 21; Levent, *Ḥasan-ı Başrî'nin Hayatı*, 30.
[197] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:157 Ḥasen el-Başrî'nin annesi ihtiyaçları karşılamak için evden uzaklaştığı zamanlarda Ümmü Seleme validemiz Hasan'ı emzirdiğine dair rivayetlerde bulunmaktadır. Zehebī, *Siyer*, 4:564-565.
[198] Ḫayyāt, *et-Tārīḫ*, 219; İbn Ḫallikān, *Vefeyātü'l-Aʿyān*, 2:72; A'zāmi, *Tāriḫī Basra*, 80.
[199] Demircigil, "Ḥasan-ı Başrî", 67.
[200] Bu üç maddeyle alakalı açıklamayı birinci bölümde ele aldık.
[201] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:228; Zehebī, *Siyer*, 5:283; Birışık, "Ḳatāde b. Diʿāme", 22.

114/732), Şaʿbī ve daha pek çok kimseden faydalanmıştır.[202] Kendisinden Eyyūb es-Saḫtiyānī, Ebū Ḥanīfe (ö. 150/767) Maʿmer b. Rāşid (ö. 153/770), Hemmām b. Yaḥyā, Saʿīd b. Ebū Arūbe, Evzāʿī, Şu'be b. Haccāc (ö. 160/776), Ebān b. Yezīd (ö. 163/779-80) ve başka kimseler rivayette bulunmuştur.[203] Ḳatāde b. Diʿāme tefsir alanında temayüz etmiş simalardan biri olmasıyla birlikte ḳırāat alanında da otoriterdir. İbnü'l-Cezerī, Ḳatāde b. Diʿāme'yi Basra'da ḳırāat ilminde öne çıkan meşhur tābiī âlimlerden biri olarak değerlendirmiştir.[204] Hocaları Enes b. Mālik, Ebü'l-ʿĀliye er-Riyāḥī, Ḥasen el-Başrī ve İbn Sīrīn'den almış olduğu ḳırāat birikimini sonraki nesillere aktararak Basra ḳırāat ekolüne katkı sunmuştur.

BASRA ḲIRĀAT EKOLÜNÜN SİSTEMATİĞİ

Basra ḳırāat ekolünün ilk âlimleri Kur'an-ı Kerim'in lafzının ve ḳırāatinin korunması adına önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Kur'an ḳırāatini öncekilerden aldığı gibi kendi nesillerine aktarmışlardır.[205] Ḳırāat ilmine büyük özen ve önem atfederek eğitim faaliyetlerini sürdürmüşler ve Kur'an'ın lafzi okunuşuyla yetinmeyip tefsiri, Hz. Peygamber'in hadisleri ve fıkıh alanlarında da birer otorite olmuşlardır. Her biri ḳırāat alanına vakıf olmakla birlikte bazıları hadis, tefsir, fıkıh gibi alanlarda daha çok tanınmışlardır. Ḳırāat ilmini öğrendikleri gibi nahiv ilminin kurucuları arasında da yer almışlardır. Bu âlimler vesilesiyle Kur'an üzerine yapılan önemli çalışmalardan biri hareke ve noktalama işaretlerinin konulmasıdır. Nokta ve harekeden yoksun olan Mushaf yazısı Hz. Oṣmān tarafından bilerek yapılmıştır. Uzun süren istinsāḫ faaliyeti buna işaret etmektedir. İstinsāḫ ameliyesinden sonra her bölgede yaşayan halk kendilerine gönderilen nüshalara uygun olarak Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlamış ve devam etmiştir.[206]

Hareke ve noktalama (naḳt ve iʿcām) işaretlerinin konulmasını iyi anlamak için önce istinsāḫ eyleminin başlamasını hazırlayan sebepler üzerinde durmak gerekmektedir. Bilindiği gibi Zeyd b. Ṣābit başkanlığında iki kapak arasına toplanan Kur'an, Hz. Ebū Bekir'in yanında kalmış olması, sınırları genişlemeye başlayan İslam devletinde sürdürülen talim hizmetlerinde, gereği gibi istifade etme imkânı sağlamamıştır.[207] Kur'an'ın ilk defa bir araya toplanmasındaki amaçta aslı muhafaza etme fikri bulunmaktadır. Yoksa belli bir metin üzerinden eğitim ve öğretim yapılma kastı değildir. O dönemde Kur'an eğitimi ve diğer İslami öğretiler sema ve arz yoluyla yapılmaktaydı. Kitabet ise sema ve arzı yapan hocanın özel çalışmasıydı. Hz. Ömer döneminde devletin sınırları iyice gelişmiş ve Arap olmayan diğer kavimler ve topluluklar İslamiyet'i kabul etmiştir. İslam devletinin zenginleşmesi, Müslümanların güçlenmesi gibi etkenlerin birçok faydası olmakla birlikte belirli problemler de ortaya çıkmıştır. Bu durum Hz. Ömer döneminde büyük kitleleri etkileyecek düzeyde olmasa da kendisinden sonraki halife Hz. Oṣmān döneminde büyük sıkıntılara sebep olmuştur. Bu duruma açıklama getiren Necati Tetik şöyle demektedir: *"Fethedilen beldelere gönderilen İslam mürşitleri, gittikleri yerlerde kendi bildikleri ḳırāatleri yayıyorlardı. Ancak burada üzerinde durulması gereken bir husus vardır. Hz. Ebū Bekir zamanında tek nüsha hâlinde cemedilen Kur'an, istinsāḫ edilip etrafa dağıtılmadığına göre İslam mürşitleri gittikleri yerlerde Kur'an talimini nasıl yürütmüşlerdir? Talim tamamen müşâfehe yoluyla mı yürütülmüştür? Bu da mümkün gözükmemektedir. Fetih olunan memleketlere giden ḳurrā; bildikleri ḳırāatler üzere Kur'an'ın tamamını olmasa bile,*[208] *bazı kısımlarını yazıya dökmüşler, öğretimi hem müşâfehe hem*

[202] Zehebī, *Siyer*, 5:270; Birışık, "Ḳatāde b. Diʿāme", 22.
[203] Zehebī, *Siyer*, 5:270-271; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 3:59; Birışık, "Ḳatāde b. Diʿāme", 22.
[204] İbnü'l-Cezerī, *en-Neşr*, 1:122.
[205] Ḳırāatler sonrakilerin öncekilerden aldığı tābi olunan bir sünnettir. Nasıl bulduysanız öyle okuyunuz. İbn Mücāhid, *Kitābu's-Sebʿa*, 50.
[206] Mekkī b. Ebī Ṭālib, *el-İbāne*, 49.
[207] Tetik, *Kırāat İlminin Talimi*, 50.
[208] Bu kısma şöyle bir açıklama getirmek yerinde olacaktır. Bu dönemde kendisine has Mushaf'ı olan sahabeler bulunmaktadır. Basra'da Ebū Mūsā, Kūfe'de İbn Mes'ūd ve diğerleri. Ama bu Mushafların içeriği, barındırdığı sure

de yazılı metinlerden yürütmüşlerdir. Vahyin başlangıcından beri, talimin bu şekilde yürütüldüğü, söylenebilecek en mantıki açıklama şeklidir.”[209]

Beş yıl süren hummalı çalışma neticesinde ve yedi harften kaynaklanan farklı formları barındırması amacıyla harekeleme ve noktalama yapılmadan Kur’an’ın istinsāḫı/çoğaltılması yapılmıştır. Yazıda gösterilmesi mümkün olmayan ḳırāatler ise farklı Mushaflara dağıtılmıştır. Aynı anlamı ifade eden müteradif kelimeler Kureyş lehçesiyle ayrı düştüğünden dolayı istinsāḫ edilen nüshalara alınmamıştır. Dolayısıyla Hz. Oṣmān, Hz. Peygamber’in sarih tasvibine mazhar olmuş muhtelif ḳırāat şekillerine resmiyet kazandırarak, küfre sebep olacak sahabe tartışmalarını önlemek ve asli nüsha ile kesin bir mutabakat arz etmeyen her türlü ḳırāati reddederek Müslümanlar arasında çok tehlikeli sonuçlar doğuracak bir bölünmeyi engellemiştir.[210] İstinsāḫ edilen bu Mushaflar ülkenin önemli merkezlerine birer kari ile gönderilmiştir.[211] Bunun sonucunda bölge sakinleri, Kur’an’ı kendilerine öğreten muallimlerin okuyuşuna göre bir vecih sahibi olup ve arkalarından gelen ḳurrāya elçilik yapmışlardır.[212]

Arapça okuma yazmayı bilmeyenlerin İslam’a girmesi neticesinde, Kur’an tilavetinde hatalı/laḥn okumalar meydana gelmiş ve bu sebepten ötürü de Kur’an-ı Kerim’i okumayı kolaylaştıracak işaretlere gerek duyulmuştur.[213] Dolayısıyla Basra valisi Ziyad b. Ebīh (ö. 53/673), tābiīnin büyüklerinden sayılan Ebü’l-Esved ed-Düelī’yi görevlendirerek Kur’an’a hareke koyma (naḳt) işini başlatmıştır. Kur’an’a naḳt koyma işini öncelikle kabul etmeyen Ebü’l-Esved ed-Düelī, bir kimsenin Tevbe suresinin 3. Ayetin de yer alan “أنّ الله بَرِيءٌ مِن المشرِكِنَ وَرَسُولُهُ” “rasūluhū” kelimesinin lām harfini kesre ile okuduğunu işitmiş ve bu hareke hatasından tam zıt bir anlam ortaya çıkmıştır.[214] Bunun farkına varan Ebü’l-Esved ed-Düelī kararını gözden geçirerek Basra valisine gitmiş ve teklifini kabul etmiştir. Emrine verilen otuz kâtipten en bilgilisini seçmiş ve daha sonra Mushaf yazısından farklı bir renkle fetha için harfin üstüne, esre için harfin altına, ötre içinde harfin önüne bir nokta, tenvinli yerler içinde iki nokta koydurmuştur.[215]

Ebü’l-Esved ed-Düelī’nin yaptığı bu eylem herkes tarafından kabul görmüştür. Fakat birbirine benzer şekli olan harflerin noktadan yoksun olması (ب ت ث – ح ج خ) zamanla yanlış okumalara sebep olmuş, daha sonra benzer harflerin ayırt edilmesi için harflerin altına ve üstüne nokta/iʿcām işaretleri eklenmiştir. Harekeler için konulan noktalar/naḳt ve benzer harflerin ayrımı için konulan nokta/iʿcām karmaşık bir hal alınca, minyatüre edilmiş şekiller Ḫalīl b. Aḥmed tarafından; ötre için (و) vāv harfinin minyatürü, esre için (ى) yā harfinin kuyruğu, üstün için (ا) elif harfinin yassı minyatür şekli geliştirilmiş ve kullanımı günümüze kadar devam etmiştir.[216]

Naḳt ve iʿcām (hareke ve noktalama) işaretleri Araplar için değil, sonradan Müslüman olan ve laḥn olgusunun ortaya çıktığı bir zamanda Arap olmayan ve fasih dili bozulan bazı Arapların ihtiyaç duyduğu bir durumdur. Bu sebeple dönemin önemli ḳırāat ve dil âlimlerinden Ebü’l-Esved

---

sayısı, yazım şekli vb. şeyler hakkında yeterli bilgimiz yoktur. Muhtemelen Tetik hocanın kısmı kitabetten kastı bu olsa gerek. İstinsāḫ faaliyetinden sonra bu Mushaflar ileride tefrikaya mahal verilmemesi açısından ortadan kaldırıldı. Çünkü Hz. Oṣmān’ın istinsāḫ ettirdiği Mushaflar asıl nüshadan resmî yolla kopyalanmıştır. Kişisel çalışmalardan daha özel ve dikkatli bir çalışma yapılmıştır. Ümmetin maslahatına olan bu icma kararını herkes kabul görüp bu nüshalara göre Kur’an’ı tilavet etmişlerdir.

[209] Tetik, *Kırāat İlminin Talimi*, 51.

[210] Ünal, *Kırāat Farklılıklarının Rolü*, 51.

[211] Abdullāh b. Sāib (ö. 70/689-90) Mekke’ye, Zeyd b. Sabit Medine’de, ʿĀmir b. Abdülḳays (ö. 55/675) Basra’ya, Ebū ʿAbdurrahmān es-Sülemī (ö. 73/692) Kūfe’ye, Muġīre b. Ebū Şihāb (ö. 91/710) Şam’a gönderildi. Zürkānī, *Menāhilü’l-ʿİrfān*, 1:330.

[212] Tetik, *Kırāat İlminin Talimi*, 54; Ünal, *Kırāat Farklılıklarının Rolü*, 53-54.

[213] Dānī, *el-Muḥkem*, 12.

[214] İbnü’n-Nedīm, *el-Fihrist*, 130; Dānī, *el-Muḥkem*, 12.

[215] Dānī, *el-Muḥkem*, 12; İbnü’n-Nedīm, *el-Fihrist*, 130-32.

[216] Dānī, *el-Muḥkem*, 13-14; Çetin, *Kur’an İlimleri*, 92-93; Birışık, *Kırāat İlmi ve Tarihi*, 73.

ed-Düelī[217] ve öğrencileri Naṣr b. ʿĀṣım ve Yaḥyā b. Yaʿmer Kur'an'ın doğru okunmasını kolaylaştırmak amacıyla önce hareke sonra da benzer şekilli harflerin ayrımı için noktalama işaretlerini koymuşlardır.[218] Yine her beş ve on ayet sonlarına konan taḫmīs ve taʿşīr işaretleri eklenmiştir.[219]

Peki hareke ve noktalama işaretleri hangi ḳırāat esas alınarak yapılmıştır? Ya da hangi Mushaf'a göre yapılmıştır? Aslında hareke ve noktalama işini başlatan Basra âlimleri olduğuna göre, burada esas alınan Mushaf ve ḳırāat doğal olarak Basra ḳırāati ve Mushaf'ıdır. Peki diğer merkezlere gönderilen Mushaflar hangi yöntem ve usulle harekelenmiştir? Bununla ilgili bilgi veren Ebū ʿAmr ed-Dānī (ö. 444/1053) Basra ḳırāat âlimlerinin yaptıklarının benzerlerinin yapıldığını hatta Medine ehlinin takip ettiği on ḳırāat imamından biri olan Ebū Caʿfer'in (ö. 130/747) Yūsuf suresi 53. ayette geçen iki hemzeli (بِالسُّوءِ اِلَّا) bu kelimenin Medine ḳırāatine göre değil Basra ḳırāatine göre yazıldığını aktarmaktadır.[220] Dolayısıyla diğer merkezlerde bulunan halkın çoğunluğu kendilerine gönderilen şehir Mushaflarına uygun hareke ve noktalama işaretleri yerine Basralı âlimlerin yaptığı sistemi esas almışlardır.

Mushaf'ın hareke ve noktalanmasında Basra ekolünün tercih edilmeye başlanmış olması, ḳırāat farklılıklarını barındıran diğer bölge Mushaflarının aslına uygun olarak hareke ve noktalanmamasına vesile olmuştur. Yani Hz. Oṯmān'ın yedi harften kaynaklanan okuma formlarını dağıttığı bu Mushaflara, hareke ve noktalama işaretleri Basra Mushaf'ına göre yapıldığından aralarında bulunan ḳırāat farklılıkları minimaliz edilmiştir. Fakat şifahi gelenek her daim baki kalıp namazlarda, ders halkalarında, hutbeler gibi yaşamın her alanında okunduğundan naḳt ve iʿcām bu ḳırāat farklılıklarının korunmasına engel olmamıştır. Ayrıca bölgede hayatını buna adayan âlimler, ḳırāatlerin okuma formlarını koruma altına alma amacıyla özel kitaplar telif etmişlerdir. Fakat ḳırāat ilmine dair ilk eser veren bu imamlarının kitapları günümüze ulaşmamıştır. Basra ḳırāatine dair eser yazan Ebū ʿAmr daha öncesinde yaşayan ve çok sayıda eser telif eden Ḥasen el-Baṣrī'nin kitapları da günümüze maalesef ulaşamamıştır. Ayrıca diğer bölgelerde bulunan Mushaflar; naḳt ve iʿcām faaliyetinde Basra ḳırāat âlimlerinin yaptığı çalışmayı örnek alsa bile fonetik okumalar noktasında birliktelik elde edemezler. Şöyle ki " مُوسَى- بُشرَى -الدُّنْيَا" gibi fetha, imale ve beyne seslerini ihtiva eden bu kelimeleri tüm nüshalara üstün harekeyi yazdığımızda; fetha sesiyle okuyanlar için fetha, imale ile okuyanlar için imale, beyne ile okuyanlar için beyne anlamı yüklemiş olur. Yani üstün harekeyi gören kendi hocasından ve dilinden kaynaklı telaffuz şeklini ona göre yapar. Yazı şeklinde bir birliktelik oluşturmuş gözükse de ḳırāatlerin telaffuzunda birlik oluşturamaz. Ayrıca "يَعْقِلُون-تَعْقِلُونَ" gibi ḳırāat farklılıkları bulunan kelimelerde iʿcām bölge halkının ve imamının okumasına göre noktalanmış olma ihtimali yüksektir. Her ne kadar Basra ḳırāat âlimlerinin naḳt ve iʿcām faaliyeti diğer bölgelerde kabul görmüş olsa da bu bölgelerde bulunan Mushaflar Hz. Oṯmān'ın tek formda gösteremeyip nüshalara dağıttığı farkları ortadan kaldıracak düzeyde değildir. Kaldı ki naḳt ve iʿcām faaliyetinin diğer bölgelerdeki uygulanma düzeyini ve seviyesini net olarak bilemiyoruz.

Naḳt ve iʿcām faaliyetini ümmetin maslahatına uygun olarak gerçekleştiren Basra ḳırāat âlimleri, öncü olmaları hasebiyle her türlü saygı, övgü ve hayırla anılmaya değer kimselerdir. Allah Teālā Kur'an ḳırāatinin korunmasına onları vesile kılması dünyada bir Müslümana verilen en büyük nimetlerden biri olsa gerek. Basra ḳırāat ekolünün mensupları, sadece rivayetle yetinmeyip, Kur'an ḳırāatini kolaylaştırmak için önemli çalışmalara imza atmaya devam etmişlerdir. Daha

[217] Ebü'l-Esved kâtibe "Ben bir harfi söylediğimde ağzımı açarsam (üstün) üstüne bir nokta koy. Eğer ağzımı büzersem (ötre) harfin önüne bir nokta koy. Eğer (ağzımı aşağı) meylettirirsem (esre harekeyi göstermek için) noktayı harfin altına koy. Eğer bunun yerine ğunne yaparsam nokta konulan yere (tenvinli olduğu anlaşılsın diye) iki nokta koy." dedi. Ebü'l-Esved ed-Düelī'nin noktalaması yani Kur'an'a hareke koyması böyledir. İbnü'n-Nedīm, *el-Fihrist*, 132.
[218] Dānī, *el-Muḥkem*, 12-14.
[219] Dānī, 13.
[220] Dānī, 14.

sonra bu coğrafyada yaşayanlar arasından ḳırāatlerin doğruluğuna özen göstererek ahz yolu ile bizzat okumaya ve o ḳırāati en iyi senedle almaya soyunan bir grup çıkmış; bu alanda imam olana kadar tam bir özen ve özveri göstermişlerdir. Ḳırāat ilminde imam olan bu şahısların ḳırāatleri halk tarafından takip edilmiştir. Onlardan ḳırāat öğrenmek isteyenler uzak yerlerden yolculuk ederek onlardan ḳırāat öğrenmişler/almışlar ve ḳırāatler artık isimlerine nispet edilerek anılmaya başlanmıştır.[221] Artık bu dönem kendini ḳırāate adamış kimselerin oluştuğu, ḳırāat konusunda özel gayret ve itinası ile bu alanda imam olmuş ve kendilerine diğer insanların teveccüh edip yolculuk ettiği kimselerin bulunduğu bir dönemdir.[222]

İbnü'l-Cezerī Basra'da ḳırāat alanında imam olan ve insanların ḳırāatini takip edip üzerinde ihtilafa düşmediği kimseler arasında şu kimseleri saymaktadır; Abdullāh b. Ebī ʿİsḥāḳ (ö. 117/735), ʿİsā b. Ömer el-Basrī (ö. 149/766), ʿĀsım el-Cühderī (ö. 128/745), Ebū ʿAmr b. el-ʿAlā' ve Yaʿḳūb el-Ḥadramī.[223] Bunların arasından Ebū ʿAmr b. el-ʿAlā' ve Yaʿḳūb el-Ḥadramī'nin ḳırāati günümüze kadar ulaşmıştır. Yedili sistemde Ebū ʿAmr, onlu sistemde Yaʿḳūb Basra ḳırāat ekolünün günümüzdeki temsilcisidir. Diğer imamların ḳırāatlerinin güzümüze ulaşmamış olmasının sosyo-siyasi birçok etkeni olabilir. Fakat ezcümle onların ḳırāatini takip eden öğrencileri ve tabiileri kalmamış olması veya bu iki imamın okuyuşlarıyla benzerlik ifade ettiği için ayrıca isimlerine yer verilmediği ya da bu iki imamın ḳırāat alanında daha meşhur olmaları gibi sebepler sayılabilir. Bu iki imam dışında Basra ḳırāat ekolüne dair ḳırāati günümüze kadar ulaşan Ḥasen el-Baṣrī ve Ebū ʿAmr'ın öğrencisi Yezīdī'nin ḳırāatleri bulunmaktadır. On dörtlü ḳırāat sistemine dâhil olan ve aralarında dönemsel olarak on yıllar bulunan bu iki imamın ḳırāati şaz ḳırāatler arasında Basra ekolünün diğer iki temsilcileridir.

Basra ḳırāat ekolünün diğer önemli temsilcileri olan; İbn Ebū ʿİsḥāḳ, ʿİsā b. Ömer ve ʿĀsım el-Cühderī'nin ḳırāatleri bir dönem halk tarafından okunup takip edilmekteydi.[224] Bu imamların ḳırāatlerinin günümüze ulaşan ḳırāatler arasında olmayışı şu şekilde değerlendirilmiştir: *"Hicri ikinci ve üçüncü asra gelindiğinde ḳırāat imamlarından çok fazla rivayet ortada bulunuyordu. Rivayetlerin çok olması artık ihtilaflara yol açıyordu. Dolayısıyla bu karmaşıklığı daha büyük sorunlara yol açmama endişesiyle bir sınırlandırma ihtiyacı hasıl oldu. Hz. Oṣmān'ın istinsāḫ ettirdiği Mushaflardan birine uygun olup ezberlenmesi kolay olan ḳırāatler tercih edilmek amacıyla insanlar; güvenilir, sika, dini bütün, ömrü uzun, ilmi tam, bölge halkının adaletine, ilmine ve işlerine güvendiği, ḳırāati kimden aldığı belli olan, ḳırāatini rivayet eden ravileri de kendi gibi güvenilir, bölge halkı tarafından ḳırāati okunan meşhur imamların ḳırāatlerine yöneldiler ve her bölgeden bir veya birkaç imam seçtiler."*[225] Dolayısıyla yedili sistemde eser kaleme alan İbn Mücāhid, Ebū ʿAmr'ın ḳırāatini tercih ederken[226] İbn Mücāhid'ten önce sekizli sistemde kaleme alınan *"Kitābu's-Semāniye"* adlı eserde[227] ve sonrasında yazılan sekizli sistemde Yaʿḳūb'un ḳırāati de öne çıkmıştır.[228] Yaʿḳūb daha sonra onlu sistemde yazılan eserler arasında ki konumunu da korumuştur.[229] Yine Ḥasen el-Baṣrī ve Yezīdī'nin ḳırāatleri ise diğer iki imamın ḳırāatiyle aynı meşhurluğu elde edemediği yani sahih ḳırāat şartının ilkelerinden birini ihlal ettiği için şaz ḳırāat kitaplar kapsamında değerlendirilmiştir. Yine bu dönemde Basra'da öne çıkan ve meşhur olan İbn Ebū ʿİsḥāḳ, ʿİsā b. Ömer ve ʿĀsım el-Cühderī, ḳırāat tercihleri sonraki nesillere, kendilerine nispet edilen isimleriyle aktarılmadığı gibi ḳırāatlerinin örneklerine dair özel eserlerde kaleme alınmamıştır. ḳırāatlerinin sıhhat değeri açısından net bir değerlendirmeye tabi tutulmayan

[221] İbnü'l-Cezerī, *en-Neşr*, 1:122.
[222] Ünal, *Kırāat Farklılıklarının Rolü*, 56.
[223] İbnü'n-Nedīm, *el-Fihrist*, 104; İbnü'l-Cezerī, *en-Neşr*, 1:123.
[224] Mekkī b. Ebī Ṭālib, *el-İbāne*, 89.
[225] Mekkī b. Ebī Ṭālib, 86.
[226] İbn Mücāhid, *Kitābu's-Sebʿa*, 80-85.
[227] Mekkī b. Ebī Ṭālib, *el-İbāne*, 90.
[228] İbn Ġalbūn, *et-Teẕkira*, 56-61.
[229] İbn Mihrān, *el-Gāye*, 121-26.

Basra dil mektebi ve ḳırāatinin kurucuları olan İbn Ebū ʿİsḥāḳ, ʿİsā b. Ömer ve ʿĀsım el-Cühderī'nin hayatlarına dair bilgilerle, ḳırāati günümüze ulaşan ve belirli bölgelerde okutulan Ebū ʿAmr'ın hayatına dair bilgileri aktaralım.

Abdullāh b. Ebī ʿİsḥāḳ (Ö. 117/735)

Basra dil mektebinin kurucularından ve nahivde kıyası ilk kullananlardan olan İbn Ebū ʿİsḥāḳ, Ebü'l-Esved ed-Düelī'nin öğrencilerinden olan Meymūn el-Akrān'dan nahiv, Yaḥyā b. Yaʿmer ve Naṣr b. ʿĀṣım el-Leysī'den ḳırāat dersleri almıştır.[230] Yūnus b. Ḥabīb, ʿİsā b. Ömer eş-Şeḳafī, yedi ḳırāat imamından Ebū ʿAmr b. ʿAlā ve Aḫfeş el-Ekber gibi tanınmış âlimlerin hocası, ḳurrādan Yaʿḳūb el-Ḥadramī'nin amcasıdır.[231] Kendisinden meşhur ḳurrānın ḳırāatlerine muhalif ḳırāat rivayetleri de nakledilen İbn Ebū ʿİsḥāḳ hicri 117 yılında Basra'da vefat etmiştir.[232] Yedi ḳırāat imamından biri olan Ebū ʿAmr gibi bir zatı yetiştirmekle bu ekole büyük katkı sunmuştur.

Âsım el-Cühderī (Ö. 128/745)

Basra'da zamanın ḳırāat âlimlerinden biridir. Ḳırāat ilmini arz yoluyla İbn ʿAbbās'ın öğrencisi Süleymān b. Ḳuteybe'den, Ḥasen el-Başrī, Yaḥyā b. Yaʿmer ve Naṣr b. ʿĀṣım almıştır.[233] Sahabe Ebū Bekre'den (ö. 51/671) bazı ḳırāatler rivayet ettiğini aktaran İbnü'l-Cezerī'nin[234] bu ifadesine ihtimalle yaklaşmak gerekir. Çünkü ʿĀsım'la, Ebū Bekre'nin aynı dönemde yaşamış olması ihtimallerin dışındadır. Muhtemelen bu ifade müstensih hatasından kaynaklanmaktadır. Belki de Ebū Bekre'nin oğlu ve Basra kadılık görevi yapan İbn Ebū Bekre'den (ö. 79/698) ḳırāat rivayetlerinde bulunmuştur. Basra ḳırāat ekolünün öncülerinden olan ʿĀsım el-Cühderī'nin bu ekole katkıları ve faydalarının etkisi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Emevīler'in Basra kadılarından İyās b. Muʿāviye'den (ö. 122/740) kadılık icazeti alan[235] ʿĀsım el-Cühderī hicri 130'dan önce muhtemelen 128 yılında vefat etmiştir.[236] İbnü'l-Cezerī, ʿĀsım'ı ḳırāat ilminde zamanının imamlarından biri olarak değerlendirmiştir.[237]

İsā b. Ömer el-Basrī (Ö. 149/766)

Basra nahiv mektebinin ve ḳırāat ekolünün ilk temsilcilerinden dil ve ḳırāat âlimi ʿİsā b. Ömer eş-Şeḳafī; Abdullāh b. Ebū ʿİsḥāḳ, İbn Kesīr, İbn Muḥayṣın, Ḥasen el-Başrī gibi âlimlerden ḳırāat ilmini öğrenmiştir.[238] Basra nahiv mektebinin ve ḳırāat ekolünün en önemli temsilcisi Ebū ʿAmr, kaynaklarda hocası kimi yerde öğrencisi veya aynı kuşağın âlimi olarak değerlendirilmiştir.[239] Aḥmed b. Mūsā el-Lü'lüī, Hārūn b. Mūsā en-Naḥvī, Sehl b. Yūsuf, Ubeyd b. Akil en-Naḥvī, Hammād b. Seleme (ö. 167/784), Ḫalīl b. Aḥmed (ö. 175/791), Ḫalef el-Aḥmer (ö. 180/796),

---

[230] Zübeydī, *Ṭabaḳāt*, 31; İbnü'n-Nedīm, *el-Fihrist*, 136; İbnü'l-Ḳıftī, *İnbāhü'r-Ruvāt*, 2:105; Kılıç, "İbn Ebū İshak", 435.
[231] Kılıç, "İbn Ebū İshak", 435.
[232] Zübeydī, *Ṭabaḳāt*, 33; İbnü'l-Ḳıftī, *İnbāhü'r-Ruvāt*, 107-8; Kılıç, "İbn Ebū İshak", 435.
[233] İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 2:245.
[234] İbnü'l-Cezerī, 2:245.
[235] İbn Saʿd, *Ṭabaḳāt*, 9:234.
[236] İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 2:246.
[237] İbnü'l-Cezerī, *en-Neşr*, 1:122.
[238] Zübeydī, *Ṭabaḳāt*, 40-41; İbnü'n-Nedīm, *el-Fihrist*, 136; İbnü'l-Ḳıftī, *İnbāhü'r-Ruvāt*, 2:375; İbn Ḫallikān, *Vefeyātü'l-Aʿyān*, 3:486; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 2:896; Tural, "ʿİsā b. Ömer eş-Şeḳafī", 485.
[239] Zübeydī, *Ṭabaḳāt*, 44; İbnü'n-Nedīm, *el-Fihrist*, 136; İbnü'l-Ḳıftī, *İnbāhü'r-Ruvāt*, 2:375; İbn Ḫallikān, *Vefeyātü'l-Aʿyān*, 3:512; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 2:896; Tural, "ʿİsā b. Ömer eş-Şeḳafī", 485.

Sîvebeyhi (ö. 180/796), Ebū ʿUbeyde et-Teymī (Maʿmer b. el-Müṯennā) (ö. 209/824) ve Aṣmaī (ö. 216/831) gibi şahsiyetler ḳırāat ve nahiv ilminde kendisinden çokça faydalanmışlardır.[240] Nahiv ilmine dair yetmiş küsür eser yazdığı rivayet edilse de kaynaklarda sadece "*el-Cāmiʿ* ve *el-İkmāl (el-Mükmil)"* adlı iki kitabının ismi geçmektedir. ʿİsā b. Ömer hicri 149 yılında vefat etmiştir.[241] Nahiv ilminde temayüz etmiş olan ʿİsā b. Ömer ḳırāat alanında da mahirdir. Nitekim İbnü'l-Cezerī, ʿİsā b. Ömer'i zamanının ḳırāat imamı olarak değerlendirmiştir.[242]

Ebū ʿAmr b. el-ʿAlā' (Ö. 154/771)

Ebū ʿAmr Zebbān b. el-ʿAlā' hicri 70 miladi 689 yılında Mekke'de doğmuştur.[243] "Ebū ʿAmr"ın en yaygın olarak kullanılan künyesi olduğu hatta bunun dışında başka bir ismi olmadığı ifade edilmektedir.[244] Fakat günümüzde yaygın olarak kullanılan ismi; Ebū ʿAmr b. el-ʿAlā'dır. Hayatının büyük bir kısmını Basra'da geçiren Ebū ʿAmr, Mekke, Medine, Kūfe gibi dönemin ilim merkezlerine gidip gelmiştir. Vefatına yakın Kūfe'de hicri 154 miladi 771 yılı, 86 yaşında vefat etmiştir.[245]

Ḳırāat âlimi Ebū ʿAmr Basra imamı olmasının yanı sıra nahiv ilminin de kurucularından biridir. Basra dil ekolünün kurucularından biri olan Ebū ʿAmr ḳırāat ilminde öncü şahsiyetler arasında yer almaktadır. Ḳırāat ilmine olan katkıları ve sonraki nesillere aktarmada vermiş olduğu çaba ve emekleri en güzel övgülere layıktır. Tercihi ve kendine özgü tedrisat sistemi, Basra ḳırāat ekolünü oluşturmuş ve günümüze kadar okunan bir ilmî birikimle gelmiştir. Ebū ʿAmr ḳırāat ilmini sema yoluyla müçtehit ḳırāat âlimlerinden tahsil ettiğini ve bir kelime dışında kendi Rey'i ile okumadığını ifade ettikten sonra bu kelimeyi "وَاُمْلِيَ لَهُمْ"[246] formuyla okuyarak insanların bu ḳırāatte kendisini geçtiğini aktarmıştır.[247] Ebū ʿAmr nahiv bilgisini tabiīn âlimlerinden öğrenmiş ve nahivde Hz. ʿAlī'den sonra dördüncü tabakadan sayılmaktadır.[248] Hayatının 40 yılına yakın bir bölümünü Hicaz ve Necid bölgeleri arasındaki çöllerde yaşayan bedevileri dolaşarak geçirdiğini daha sonra ise her sene hac ziyaretine gittiğini ve bu ziyaretleri esnasında duyduklarını ezberlediğini ve bunları sonra yazıya dökerek ilim tahsil ettiğini aktarmaktadır.[249] Naṣr b. ʿĀṣım el-Leysī'nin ḳurrālardan ve fasih konuşan kişilerden biri olduğu ve kendisinden Ebū ʿAmr b. el-ʿAlā ve diğer insanların nahiv öğrendiği rivayet edilmektedir.[250]

Bağdat şehrinin kurulmasından sonra zamanla Basra-Kūfe ekollerine ait hem dil/nahiv hem ḳırāat özellikleri birleştirilerek yeni bir ekol olarak Bağdat ismi adında ḳırāate dair eserler bu iki membaın kaynağından beslenen âlimler tarafından kaleme alınmıştır. Hicri 5. yüzyıla kadar

---

[240] İbn Ḫallikān, *Vefeyātü'l-aʿyān*, 3:486; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 2:896; Kılıç, "İbn Ebū İshak", 485.
[241] Zübeydī, *Ṭabaḳāt*, 49; İbnü'n-Nedīm, *el-Fihrist*, 136; İbnü'l-Ḳıfṭī, *İnbāhü'r-Ruvāt*, 2:375-377; İbn Ḫallikān, *Vefeyātü'l-Aʿyān*, 3:486-488; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 2:897; Kılıç, "İbn Ebū İshak", 485.
[242] İbnü'l-Cezerī, *en-Neşr*, 1:122.
[243] Zehebī, *Siyer*, 6:407; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 2:68; Ḥusarī, *Aḥsenü'l-Eṣer*, 21.
[244] İbn Mücāhid, *Kitābu's-Sebʿa*, 81.
[245] İbn Mücāhid, 81-83; İbnü'l-Bāziş, *el-İḳnāʿ*, 94; İbnü'l-Esīr, *el-Kāmil fi't-Tārīḫ*, 5:613; İbnü'l-Cezerī, *Ġāyetü'n-Nihāye*, 2:68; Ḥusarī, *Aḥsenü'l-Eṣer*, 26 Kaynaklarda; Ebū ʿAmr'ın çocukluk dönemi ve yetiştiği bölgelerle ilgili verilen rivayetler az ve çelişkilidir. Fakat Hicaz bölgesinde yetiştiği ve ḳırāat ilmini burada yaşayan âlimlerden tahsil ettiği kesin olarak bilinmektedir. (İbn Mücāhid, Kitābu's-Sebʿa, 82.). Yukarıda verdiğimiz bilgiler, kaynaklar bağlamında düzenli ve sistematik bir hayat hikayesini okuyucuya sunma amaçlı dizayn edilmiştir. Doğumu ile ilgili verilen rivayetlerin farklılık arz ettiği gibi vefat tarihiyle alakalı verilen bilgilerde farklılık arz etmektedir. .
[246] Muhammed 47:25. "اِنَّ الَّذِيْنَ ارْتَدُّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَى الشَّيْطٰنُ سَوَّلَ لَهُمْ وَاَمْلٰى لَهُمْ" "Doğru yol kendileri için apaçık hale geldikten sonra sırt çevirip dönenlere şeytan bunu güzel göstermiş ve kendilerine yanlış yolda ilerleme cesareti vermiştir."
[247] Dānī, *Müfradetü Ebū ʿAmr*, 27; Dānī, *Cāmiʿu'l-Beyān*, 52.
[248] İbnü'l-Ḳıfṭī, *İnbāhü'r-Ruvāt*, 4:132.
[249] Zāhid, *Ebū ʿAmr b. ʿAlā'*, 24.
[250] İbnü'n-Nedīm, *el-Fihrist*, 130.

Yaʿkūb el-Ḥadramī'nin ḳırāati Basra halkı tarafından takip edilirken, daha sonra Ebū ʿAmr'ın ḳırāati yeniden ön plana çıkmış ve Basra'da yaygın bir okuma hâline gelmiştir. Ta ki hicri onuncu yüzyıla kadar Irak, Hicaz, Suriye, Mısır, Sudan ve Doğu Afrika halklarını etkisi altına almıştır. Osmanlı'nın, İmam Asım'ın Ḥafṣ (ö. 180/796) rivayetini komutaları altındaki tüm bölgelerde resmî bir ḳırāat olarak kabul etmelerinden sonra bile, Ebū ʿAmr'ın ḳırāati popülerliğini korumuş ve günümüz Somali, Sudan, Çad, Nijerya ve diğer belli başlı Müslüman ülkelerinde okunmaya devam etmektedir.

SONUÇ

Basra, Hz. Ömer'in hilafet zamanı kuruluşundan sonra tarih boyunca önemli süreçler geçirmiştir. Coğrafi konumu gereği uluslararası ticaret yapılabilmesi, Mekke-Medine vb. iklimi olan diğer Arap bölgelerine göre havasının güzel olması, ikliminin tarıma elverişli bulunması gibi sebeplerden ötürü sivil halkın dikkatini çekmiştir. İlk olarak askerî garnizon olarak kurulan Basra, zamanla önemli şehir merkezlerinden biri konumuna gelmiş ve İslami ilimlerde meşhur âlimlerin yetiştiği bir mekân olmuştur.

Basra ḳırāat ekolünün ilk âlimleri Kur'an-ı Kerim lafzının ve ḳırāatinin korunması adına önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu âlimler Kur'an ḳırāatini öncekilerden aldığı gibi kendi nesillerine aktarmışlardır. Kur'an ḳırāatine büyük özen ve önem atfederek eğitim faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Kur'an'ın lafzi okunuşuyla yetinmeyip tefsiri, Hz. Peygamber'in hadisleri ve fıkıh alanlarında da birer otoriter olmuşlardır. Her biri ḳırāat alanına vakıf olmakla birlikte bazıları hadis, tefsir, fıkıh gibi alanlarda daha çok tanınmışlardır. Ḳırāat ilmini öğrenip öğrettikleri gibi nahiv ilminin ilk sistematiğini de yapmışlardır.

Basra ḳırāat ekolünün oluşumunu sağlayan meşhur tābiīn imamları: ʿĀmir b. Abdilḳays (ö. 55/675), Muʿāz b. Ḥāris (ö. 63/682), Naṣr b. ʿĀṣım (ö. 89/708), Yaḥyā b. Yaʿmer (ö. 89/708), Ebü'l-ʿĀliye er-Riyāḥī (ö. 90/709), Cābir b. Zeyd (ö. 93/711-712), Ḥasen el-Baṣrī (ö. 110/729), Muḥammed b. Sīrīn (ö. 110/729), Ḳatāde b. Diʿāme (ö. 117/735) Abdullāh b. Ebī ʿİsḥāḳ (ö. 117/735), ʿĀsım el-Cühderī (ö. 128/745), ʿİsā b. Ömer (ö. 149/766) ve Ebū ʿAmr b. el-ʿAlā'dır (ö. 154/771). Basra ḳırāat ekolünün oluşturan tābiīn âlimleri içerisinde bulunan Ḥasen el-Baṣrī'nin ḳırāati ile Ebū ʿAmr b. el-ʿAlā'nın ḳırāati bu ekolün günümüz temsilcileridir. Çünkü diğer imamlara ait ḳırāat şekilleri günümüze aktarılmamıştır. Ancak aynı bölgede olmaları ve hocalarının aynı olması ve ḳırāate ait kaynağın tek olması gibi sebeplerden dolayı onların ḳırāat okuyuşlarına dair bilgiler, Ḥasen el-Baṣrī ve Ebū ʿAmr'ın ḳırāatiyle birlikte diğer Basra ḳırāat imamları olan Yaʿkūb ve Yezīdī'nin ḳırāat birikimi içerisinde aktarılmış olması muhtemeldir. Ḥasen el-Baṣrī'nin ḳırāati şaz kapsamında değerlendirilirken Ebū ʿAmr'ın ḳırāati ilk dönemlerden beri sahih ḳırāatlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mushaflarda benzer şekilde yazılan harfleri birbirinden ayırmak için noktalama sistemini ilk defa tābiīn âlimi Naṣr b. ʿĀṣım tarafından uygulanmıştır. Ayrıca her beş ve on ayet sonlarına konan taḫmīs ve taʿşīr işaretlerini ekleyen kişi olarak ta Basra ḳırāat ekolünde önemli bir konuma yükselmiştir. Yaḥyā b. Yaʿmer 'in yaptığı en önemli iş Kur'an'ı noktalamasıdır. Daha önce Muʿāviye döneminde hocası Ebü'l-Esved ed-Düelī tarafından başlatılan hareke ve noktalama çalışmaları Naṣr b. ʿĀṣım ve İbn Ya'mer'le devam etmiştir. Mushaflarda benzer şekilde yazılan harfleri birbirinden ayırmak için noktalama sistemini ilk defa uygulayan âlimlerden biri olarak Kur'an tarihinde önemli bir konuma sahiptir.

KAYNAKÇA

Abbas, İhsan. *Hasan-ı Basrî*. Mısır: Daru'l-Fikri'l-Arabî, 1952.

Altıkulaç, Tayyar. “Nasr b. Âsım”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 32/413-414. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Altun, İsmail. *Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin Hayatı ve Kişiliği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

Âlu İsmail, Nebîl Muhammed İbrahim. *Kıraat İlmi (Doğuşu Gelişmesi ve İslami İlimlere Etkisi)*. çev. Yavuz Fırat. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021.

Avcı, Seyit. “Tâbiîn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (Eylül 2005), 151-172.

Aydemir, Abdullah. “Ebü’l-Âliye er-Riyâhî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 10/292. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Aydınlı, Abdullah. “Hasan Basri: Hayatı ve Hadîs İlmindeki Yeri”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (30 Haziran 1988), 91-111.

A’zâmi, Ali Zârif el-. *Muḫtaṣaru Târiḫî Basra*. thk. İzzet Rıfat. Kahire: Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Diniyye, 2001.

Belâzurî, Ebu’l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbü’l-eşrâf*. thk. Riyâd Ziriklî - Süheyl Zekkâr. 13 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1996.

Birışık, Abdülhamit. “Katâde b. Diâme”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25/22-23. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

Birışık, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2. Basım, 2014.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *el-Câmiʿu’s-sahîh*. nşr. Râid Sabri ibn Übeyy Alfe. Riyad: Dâru’l-Hadara li’n-Neşri ve’t-Tevzi’, 3. Basım, 2010.

Çakan, İsmail Lütfi. “Câbir b. Zeyd”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6/537-538. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Çetin, Abdurrahman. *Kur’ân İlimleri ve Kur’ân-ı Kerîm Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 3. baskı., 2014.

Dağ, Mehmet. *İhticâc Bağlamında Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: İSAM Yayınları, 2. Basım, 2019.

Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-. *el-Muḥkem fî Naḳṭi’l-Meṣâḥif*. thk. Muhammed Hasan İsmail. Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2004.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Said ed-. *Câmiʿu’l-beyân fi’l-ḳırâʾâti’s-sebʿ el-meşhûra*. nşr. Muhammed Suduk el-Cezâirî. thk. Muhammed Suduk el-Cezâirî. Lübnan: Dâru Kütübi’l-İlmiyye, 2005.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Said ed-. *Müfradetü Ebû Amr b. Alâ’ el-Basrî*. thk. Hâtim Salih ed-Dâmin. Dimeşk/Suriye: Dâru’l-Beşâir, 2008.

Demircigil, Bayram. *Hasan-ı Basrî Kıraati ve Kur’an Tefsirine Katkısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Devâdârî, Seyfüddîn Ebû Bekr b. Abdillâh b. Aybek ed-. *Kenzü’d-dürer ve câmiʿu’l-ġurer*. thk. Muhammed Said Cemalettin vd. 8 Cilt. Kahire: İsa el-Bâbî el-Halebî, 1982.

Ehvâzî, Ebû Alî Hasen b. Alî el-. *Müfradetü Hasan-ı Basrî*. thk. Ömer Yusuf Abdülgani Hamdân. Umman: el-Mektebetü’l-İslâmî, 2006.

Hayyât, Halîfe b. *et-Târîḫ*. thk. Mustafa Fevvâz - Hikmet Fevvâz. Beyrut: Dâru Kütübi’l-İlmiyye, 1995.

Husari, Mahmûd Halil. *Aḥsenü'l-eşer fî târîḫi'l-ḳurrâʾi'l-erbaʿate ʿaşer*. Mısır: eş-Şemralî, 1965.

İbn Galbûn, Ebu'l-Hasen Tahir b. Abdülmü'min. *et-Tezkira fi'l-kırâʾâti's-semân*. nşr. Said Salih Züa'yme. İskenderiyye/Mısır: Dâru İbn Haldun, 2001.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-aʿyân ve enbâʾü ebnâʾi'z-zamân*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1978.

İbn Mihrân, Ahmed b. Hüseyin el-İsbehâni en-Nisâbûrî. *el-Gâye fi'l-kırâʾâti'l-ʿaşr*. thk. Muhammed Gıyâs el-Cenbâz. Riyad: Dâru'ş-Şevaf Yayıncılık ve Dağıtım, 2. Basım, 1411.

İbn Mücâhid, Ahmed b. Musa b. el-Abbas et-Temîmî Ebûbekir el-Bağdadî. *Kitâbü's-Sebʿa fi'l-kırâʾât*. thk. Şevki Dayk. Kahire: Dâru'l-Meârif bi Mısır, 1972.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Zührî. *Kitâbü't-Ṭabaḳāti'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001.

İbnü'l-Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b Alî b Ahmed b Halef Ensârî. *el-İḳnâʿ fi'l-ḳırâʾâti's-sebʿ*. thk. Abdülmecîd Katâmiş. 2 Cilt. Dimeşk/Suriye: Dâru'l-Fikr, 1403.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *el-Muntaẓam fî târîḫi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ - Mustafa Abdülkadir Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâʾâti'l-ʿaşr*. thk. Cemalettin Muhammed Şerif. 3 Cilt. Tanta/Mısır: Dâru's-Sahâbe, 2014.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b Yûsuf. *Ġāyetü'n-Nihâye fî esmâʾi ricâli'l-ḳırâʾât üli'r-rivâye ve'd-dirâye*. thk. Ebû İbrahim Amr b. Abdullah. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Lu'luât, 2017.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-Târîḫ*. 12 Cilt. Beyrut: Beytü'l-Efkâr ed-Devliyye, 2009.

İbnü'l-Kıftî, Vezîr Cemâlüddîn Ebü'l-Hasen Alî b. Yûsuf el-. *İnbâhü'r-ruvât ʿalâ enbâhi'n-nüḥât*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî, 1986.

İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-. *el-Fihrist*. ed. Abdülkadir Coşkun. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Kandemir, Yaşar. "Ebû Mûsâ el-Eş'arî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 10/190-192. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-. *Leṭâʾifü'l-işârât li-fünûni'l-ḳırâʾât*. 10 Cilt. Medine: Merkezü Dirâsâti'l-Kurâniyye, 2013.

Kılıç, Hulusi. "İbn Ebû İshak". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 19/435. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

Kırca, Celal. "Yahyâ b. Ya'mer". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 20/447-448. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

Küçük, Raşit. "Ebû Recâ' el-Utâridî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 10/212. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Levent, Etem. *Hasan-ı Basrî'nin Hayatı Öğretim ve Tefsir Yöntemi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2. Basım, 2012.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-İbâne ʿan meʿâni'l-ḳırâʾât*. thk. Abdülfettâh İsmâil Şelebî. Kahire: Dâru Nehda, 1960.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiʿu'ş-şaḥîḥ*. nşr. Râid Sabri ibn Übeyy Alfe. Riyad: Dâru'l-Hadara li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2. Basım, 2010.

Önkal, Ahmet. "Âmir b. Abdullah". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 3/65. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yusuf b. Kızoğlu el-Avnî. *Mirʾâtü'z-zamân fî târîḫi'l-aʿyân*. thk. Ammâr Rîhâvî. 23 Cilt. Dimeşk/Suriye: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2013.

Sicistânî, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as. *Kitâbü'l-mesâhif*. thk. Muhibbiddîn Abdussiccân Vâiz. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşeri'l-İslâmiyye, 2. Basım, 2002.

Taberî, Muhammed b. Cerîr et-. *Târîhu'r-rusül ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 11 Cilt. Dâru'l-Meârif, 2. Basım, 1967.

Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

Tural, Hüseyin. "Îsâ b. Ömer es-Sekafî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 22/485. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2019.

Yücel, Ahmet. "Muhammed b. Sîrîn". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 20/358-359. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

Zâhid, Zahir Gazi. *Ebû Amr b. Alâ' cühûdühû fi'l-kırâeti ve'n-nahvi*. Basra: Câmia'tü'l-Basra, 1987.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Maʿrifetü'l-ḳurrâʾi'l-kibâr ʿale'ṭ-ṭabaḳāt ve'l-aʿṣâr*. thk. Tayyar Altıkulaç. 4 Cilt. İstanbul: İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1995.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Siyeru aʿlâmi'n-nübelâʾ*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'ruf. Beyrut: Müessesetü'r-Rasâle, 1996.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Târîḫu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-aʿlâm*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 53 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, 2. Basım, 1990.

Zübeydî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen ez-. *Ṭabaḳātü'n-naḥviyyîn ve'l-luġaviyyîn*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Meârif, 2. Basım, 1119.

Zürkānî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-ʿirfân fî ʿulûmi'l-Kurʾân*. thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyy, 1995.